

СРСР – КНР: ВЗАЄМНЕ ТЯЖІННЯ

СРСР – КНР: Взаємне тяжіння. – К.: Вид-во “Знання”, 1990. – 48с.

Як сталося, що Радянський Союз і Китай протягом більш як двох десятиріч років переживали кризу в своїх відносинах? Чим це викликане? І як стали можливі зрушення на краще у другій половині 80-х років? Які перспективи розвитку радянсько-китайських зв'язків? Ці та інші питання виникають в аудиторіях, на лекціях, у бесідах.

Гострі розбіжності між КПРС і КПК та наступна криза у відносинах між СРСР і КНР були спричинені головним чином суб'єктивними факторами. Зміни в керівництві, а відтак у зовнішній політиці обох країн відкрили шлях від конфронтації до добросусідських контактів. Особливо помітних результатів на цьому шляху було досягнуто у другій половині 80-х років, коли нове політичне мислення почало докорінно перетворювати зовнішню політику Радянського Союзу. Національні й державні інтереси — як із точки зору Москви, так і на думку Пекіна — настійно вимагали нормалізації радянсько-китайських відносин. І остання набирала темпів.

Поступово розширювалися галузі світової політики, в яких позиції СРСР і КНР збігалися чи були досить близькими. Обидві сторони відстоюють мирне співіснування, виступають за роззброєння, мирне вирішення спірних міжнародних питань, підтримують зусилля в напрямку створення нового міжнародного економічного порядку, засуджують мілітаризм та неоколоніалізм. Водночас зберігаються і такі галузі, такі проблеми, де спостерігаються розбіжності інтересів та оцінок. Але і ми, і наші китайські сусіди навчилися не драматизувати різні погляди й позиції, а вести конструктивний діалог.

Велике значення для нормалізації радянсько-китайських відносин має принципова схожість тих процесів, які розвиваються в СРСР і КНР. Обидві країни відходять від моделі «франського соціалізму», ускладненого авторитаризмом, обоєлюванням лідерів, засиллям бюрократичного апарату, неефективністю економіки та низьким рівнем життя трудящих. І Радянський Союз, і Китай взяли курс на різноманітність форм власності, поєднання плану й ринку, підвищення життєвого рівня населення.

Модернізація економіки почалася в КНР на декілька років раніше, ніж у нас, а реформи, особливо на селі, були радикальніше. Їх результати вражають. На жаль, хвиля інфляції, зростання роздрібних цін гальмують хід перетворень, викликають невдоволення мас, спонукають до адміністративних заходів. Сильний інфляційний тиск спостерігається і в СРСР. Хотілося б сподіватися, що радянські й китайські економісти знайдуть у цій ситуації відповідь, яка б дала змогу знизити ціни, не відступаючи від принципів реформи.

Саме тому посилюється необхідність більше вивчати досвід один одного, порівнювати, брати на озброєння усе цінне, враховуючи можливі наслідки. На це спрямовані зусилля спеціалістів як у КНР, так і в нашій країні.

Багато людей у Радянському Союзі цікавляться життям китайського народу, його історією та культурою. Задоволенню такого інтересу, науковому аналізу процесів, що відбуваються у радянсько-китайських відносинах, підпорядкована діяльність Всесоюзної асоціації китаєзнавців, Українське відділення якої відкрилося в Києві у 1988 році. Це ще один крок на шляху до зближення двох країн.

Величезний інтерес до життя радянського суспільства виявляють і в Китаї. Багато китайців вивчають російську мову, прагнуть навчатися в Радянському Союзі. В Києві, Харкові, Одесі, інших містах України навчаються і працюють наші китайські друзі.

Розвиваються контакти і по лінії «народної дипломатії». Схоже, колишня формула «дружби між народами» поступається місцем дружбі між людьми. Інфраструктура радянсько-китайського співробітництва дедалі більше наповнюється життям.

Шлях зближення та взаєморозуміння важкий. Доведеться долати відчуження. Але, як кажуть у Китаї, «навіть шлях у тисячу лі починається з першого кроку».

ІСТОРИЯ БЕЗ РЕТУШІ

1 жовтня 1949 року була проголошена Китайська Народна Республіка. Її утворення стало можливим завдяки перемозі народної революції у Китаї та допомозі СРСР. Ця важлива подія світової історії значно зміцнила позиції соціалізму, зумовила серйозні зміни у співвідношенні сил на міжнародній арені.

Радянський Союз першим визнав КНР. 14 лютого 1950 року в Москві між двома країнами було підписано Договір про дружбу, союз і взаємну допомогу, а також ряд угод про надання уряду КНР різноманітної допомоги, в тому числі пільгового кредиту в сумі 300 мільйонів доларів. Договір передбачав всемірний розвиток економічних і культурних зв'язків між СРСР і КНР.

Одночасно сторони домовилися, що Радянський уряд безкоштовно передасть у повну власність Китаю всі свої права по спільному управлінню Китайсько-Чанчунською залізницею з усім майном, яке належало дорозі, що радянські війська будуть виведені із спільно використовуваної військово-морської бази Порт-Артур, а споруди в цьому районі перейдуть до КНР.

Крім цього, уряд СРСР безкоштовно передав Китаю майно, конфісковане в японських власників у Маньчжурії, у тому числі 44 заводи й фабрики.

Радянсько-китайський договір заклав міцну основу для розвитку дружби й співробітництва між двома країнами, став надійною гарантією безпеки КНР, зробив великий внесок у справу зміцнення миру на Далекому Сході.

Радянський Союз подавав китайському народові безкорисливу допомогу. В 1950—1960 роках понад 10 тисяч радянських спеціалістів допомагали друзям у Китаї в будівництві нового життя, реконструкції та спорудженні промислових підприємств, а більш як 22 тисячі китайських громадян здобули освіту, кваліфікацію та пройшли стажування в СРСР.

За угодою, підписаною в травні 1953 року, Радянський Союз зобов'язався надати обладнання й допомогу Китаю в будівництві та реконструкції 141 великого промислового підприємства.

Наша країна допомагала китайському народові і в створенні власних збройних сил. При активному сприянні направлених до Китаю радянських військово-технічних і командних кадрів там було сформовано 60 мотомеханізованих дивізій, які стали основою збройних сил КНР.

Радянський Союз під час війни у Кореї¹ на прохання уряду КНР направив до Китаю 19 авіадивізій. Базуючись на китайські аеродроми, вони протягом двох з половиною років відбивали нальоти американської авіації, прикриваючи Шанхай та північно-східні райони Китаю. СРСР здійснив великі поставки зброї в КНР, у тому числі для китайських народних добровольців у КНДР, допоміг КНР у створенні власної військової авіації, танкових та зенітно-артилерійських військ. На прохання КНР уряд СРСР відстрочив до закінчення війни в Кореї виведення радянських військ із Порт-Артура, гарантувавши тим самим комунікації китайських народних добровольців у КНДР.

Багато радянських людей віддали своє життя, подаючи інтернаціональну допомогу братньому китайському народові. Про це свідчать численні пам'ятники на території КНР і на радянській землі.

Радянський Союз подавав народному Китаю активну дипломатичну підтримку на міжнародній арені. Він рішуче наполягав на участі КНР при обговоренні питань щодо мирного врегулювання для Японії, вів боротьбу за відновлення прав КНР в Організації Об'єднаних Націй.

Допомога й підтримка з боку СРСР сприяли зміцненню економічного й оборонного потенціалу, зростанню політичного впливу та авторитету КНР на міжнародній арені. Де-

¹ У 1950 році в Кореї спалахнув збройний конфлікт. Південна Корея при підтримці США вела бойові дії проти КНДР, якій допомагали СРСР і КНР. Активну роль відіграли китайські добровольці в Кореї.

далі збільшувалася кількість країн, що встановлювали з Китаєм офіційні міждержавні відносини, розширювалися його торгові та інші зв'язки з іншими державами. Блокада Китаю, організована США та їх союзниками, зазнала повного краху.

Новим важливим кроком у розвитку радянсько-китайських відносин стала поїздка до Китаю радянської партійно-урядової делегації у вересні-жовтні 1954 року, в ході якої були підписані спільна радянсько-китайська декларація та ряд інших важливих документів, зокрема угода про надання Радянським Союзом довгострокового кредиту КНР у сумі 520 мільйонів карбованців; протокол про допомогу в будівництві додатково 15 промислових підприємств та про збільшення поставок обладнання на суму понад 400 мільйонів карбованців та ін.

У другій половині 50-х років співробітництво СРСР і КНР дедалі розширювалося й поглиблювалося, охоплювало нові галузі. Особливо інтенсивно розвивалися торгово-економічні зв'язки. Радянський Союз продовжував допомагати Китаю в здійсненні першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства. При цьому головне місце в поставках із СРСР посідали комплектне обладнання, сучасні прилади, вироби точної механіки, обладнання для нафтових та геологорозвідувальних робіт, труби великого діаметра. Суттєву частку в радянському експорті в КНР становили нафта й нафтопродукти, сталь та вироби з неї, транспортні засоби і сільськогосподарські машини. В свою чергу, КНР постачала в Радянський Союз кольорові й рідкісні метали, технічні культури, натуральний каучук, фрукти, товари широкого вжитку, продовольство. Товарооборот між двома країнами зріс з 1253,7 мільйона карбованців у 1955 році до 1849,4 мільйона карбованців у 1959 році.

На святкуванні 40-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції у Москві перебувала партійно-урядова делегація на чолі з Мао Цзедун. Він тоді заявив: «У нас єдина доля, єдине дихання з Радянським Союзом і з усім соціалістичним табором».

У ці роки радянсько-китайські відносини в цілому розвивалися позитивно. Але в них виникали й такі моменти, що насторожували.

VIII з'їзд КПК (1956 рік) проходив на тлі досягнутих на той час великих успіхів китайського народу в розвитку економіки й культури, у піднесенні життєвого рівня населення. Було ліквідовано голод. З'їзд підтвердив генеральну лінію партії на будівництво соціалізму в тісному союзі з усіма країнами світової соціалістичної системи.

Однак невдовзі рішення VIII з'їзду КПК були піддані ревізії та замінені так званим «курсом трьох червоних прапорів». Замість колишньої генеральної лінії КПК, що являла собою чіткий план соціалістичного будівництва, було проголошено нову лінію, сформульовану в розпливчастому гаслі: «Напружуючи всі сили, прямувати вперед». Основою економічної політики оголошувалися «великий стрибок» і повсюдне насадження народних комун. Це завдало величезної шкоди економічному, соціальному й культурному розвитку КНР.

У «Рішенні з деяких питань історії КПК з часу утворення КНР», прийнятому на VI пленумі ЦК КПК одинадцятого скликання (червень 1981 року), цей курс було піддано критиці. Як зазначав заступник голови Державного економічного комітету КНР Юань Баохуа, у ці роки в Китаї «виникла тенденція недотримання об'єктивних законів, гонитва за завищеними показниками, ігнорування якості й економічної ефективності».

Відбулися зміни й у політиці КНР на міжнародній арені. Дедалі виразнішими стали особливі підходи китайського керівництва до питань війни і миру, мирного співіснування, розвитку світового революційного процесу.

Після XX з'їзду КПРС Радянський Союз розгорнув активну дипломатичну діяльність, спрямовану на ослаблення міжнародної напруженості, припинення «холодної війни», нормалізацію відносин з капіталістичними країнами на принципах мирного співіснування. Цей курс дістав підтримку більшості учасників наради представників комуністичних і робітничих партій, що відбулася в Москві у листопаді 1957 року. Однак Мао Цзедун, який очолював китайську делегацію на цій нараді, закликав до збройного протистояння

із Заходом. При цьому йшлося про використання економічного і воєнного потенціалу Радянського Союзу проти Сполучених Штатів Америки, про відмову від політики мирного співіснування та перехід до відкритої воєнно-політичної конфронтації із США аж до ракетно-ядерної війни.

Одним із конкретних результатів такого курсу стала тайванська криза 1958 року. Події у Тайванській протоці добре відомі. Тільки термінові заходи, вжиті Радянським Союзом, дали змогу стримати агресивні дії США та запобігти великому воєнному конфлікту. Радянський уряд попередив США, що напад на КНР означатиме напад на СРСР. У випадку ж застосування Пентагоном атомної зброї він дістане негайний аналогічний удар у відповідь.

На рубежі 50—60-х років китайські керівники виступили з особливих позицій на міжнародній арені, піддали критиці лінію СРСР та інших братніх країн. Почався процес згортання економічного, науково-технічного й культурного співробітництва Китаю з Радянським Союзом, загального погіршення радянсько-китайських відносин.

У 1960 році китайський уряд поставив перед СРСР питання про перегляд усіх раніше укладених угод і протоколів по економічному і науково-технічному співробітництву, відмовився від приймання поставок значної частини радянського обладнання, які були заплановані заздалегідь. У свою чергу, СРСР відповів на це надто рішучими кроками — відкликав із КНР своїх радників.

Суперечності й взаємне нерозуміння значною мірою визначалися тим, що СРСР і КНР, перебуваючи на різних етапах соціально-економічного розвитку, по-різному розуміли шляхи й методи соціалістичного будівництва, вважали свій шлях єдино вірним і прийнятним не лише для себе, а й для іншої сторони. Така постановка питання, що передбачає власну монополію на істину, неминуче вела до посилення ідеологізації двосторонніх відносин, перенесення ідеологічних розбіжностей на міждержавні контакти і в кінцевому підсумку до уявлень про повну несумісність інтересів. Протягом тривалого часу в СРСР і КНР вважали, що поліпшення відносин можливе лише в тому випадку, якщо держава-партнер докорінно змінить свою внутрішню політику й ідеологію, приведе їх у повну відповідність з «єдино вірними» формулами іншої сторони.

Особливо напруженими були радянсько-китайські відносини в роки «культурної революції», яку було розгорнуто в Китаї у 1966 році. Недружні акції проти співробітників посольства СРСР у Пекіні, проти радянських моряків у китайських портах, антирадянські провокації китайських громадян на території Радянського Союзу створювали серйозні труднощі у відносинах двох країн.

«Культурна революція» була піддана суворій критиці на VI пленумі ЦК КПК (червень 1981 року). Заступник Голови ЦК КПК Е Цзяньїн у доповіді з нагоди 30-річчя КНР констатував, що в період «культурної революції» у Китаї фактично здійснювалася диктатура фашизму з додаванням феодалізму, в країні панували розкол і хаос, атмосфера кривавого терору, країна була поставлена на грань економічної катастрофи.

З 1960 року почалися інциденти на різних ділянках радянсько-китайського кордону, які в наступні роки набули систематичного характеру. Китайські громадяни та військовослужбовці масами переходили кордон, прагнучи «освоїти» окремі прикордонні ділянки радянської території.

Радянський уряд неодноразово намагався обговорити з китайською стороною прикордонні питання, уточнити на окремих ділянках лінію проходження державного кордону у зв'язку із зміною рельєфу місцевості на основі діючих договорів та угод, з додержанням економічних інтересів місцевого населення по обидві сторони кордону. У другій половині 60-х років кількість порушень радянсько-китайського кордону різко зросла. Справа дійшла до збройних конфліктів.

З метою розрядити напруженість у радянсько-китайських відносинах восени 1969 року за ініціативою СРСР почалися переговори з прикордонних питань, і обстановка поступово почала нормалізовуватися.

Однак потепління у радянсько-китайських відносинах ще не настало. Крім глибоких ідеологічних розбіжностей, виникло чимало проблем міждержавних. Конфронтаційні настрої були персоніфіковані як у Китаї, так і в СРСР. Атмосфера застою не давала пробитися навіть слабенькому вігерцю змін. Для останніх потрібен був час.

У 1976 році помер Мао Цзедун. Через декілька місяців було заарештовано «банду чотирьох». Почалося поступове повернення на політичну авансцену китайських діячів, що були репресовані в роки «культурної революції». Провідну роль у цьому процесі відіграв Ден Сяопін. Курс на перебільшення ролі політики, класової боротьби було піддано нищівній критиці та відкинуто як «лівацький ухил».

У грудні 1978 року відбувся III пленум ЦК КПК одинадцятого скликання. Етапне, переломне значення цього пленуму полягає не лише в прийнятті конкретних планів соціально-економічного розвитку країни, але й у принципово іншому, ніж раніше, підході до розробки стратегії розвитку Китаю. Було визначено курс на перенесення центра ваги в роботі партії на проблеми економіки, на «реалістичний підхід». Тобто визнавалася необхідність бачити світ таким, яким він є насправді, без зайвої ідеологізації. Саме цей пленум, як підкреслюють у Китаї, поклав початок нинішній еволюції зовнішньополітичного курсу КНР.

Новий підхід, що випливав з рішень пленуму, передбачав внесення докорінних змін у зовнішню політику країни. Суть останніх полягала у підкоренні зовнішньої політики потребам соціально-економічного розвитку КНР, з одного боку, і формуванні такої зовнішньополітичної концепції, яка б адекватно відображала реалії сучасного світу — з іншого.

У КНР було зроблено висновок про те, що одним із найважливіших факторів, які радикально змінюють становище в світі, є НТР і що в ХХІ столітті статус тієї чи іншої держави визначатиметься не стільки військовою могутністю, скільки її науково-технічним і технологічним рівнем. Пізніше, у 1985—1986 роках, з цього були зроблені висновки про переміщення центра ваги «боротьби й суперництва» у світі із сфери гонки озброєнь у галузь «комплексної могутності держав». Вирішальними елементами останньої є економіка, наука і техніка. Тому «наддержави» повинні прагнути обмежити гонку озброєнь певними рамками, щоб не програти економічне й технологічне змагання.

Зміни були зумовлені рядом факторів: Китай визнала переважна більшість держав світу, КНР посіла своє законне місце в ООН (1971 рік). Усе це надало китайському керівництву більше впевненості у своїх силах, зникли побоювання, що якась держава здатна применшити або ігнорувати інтереси Китаю чи серйозно загрозувати його безпеці. Зовнішню політику почали характеризувати раціональністю, економічна доцільністю, зосередженість на економічному розвитку, прагнення забезпечити стабільну й мирну обстановку для внутрішніх реформ і гарантувати їх безпеку з найменшими економічними витратами. Звідси закономірно випливають незалежність і самостійність як основні принципи зовнішньої політики КНР, її твердий курс на відмову від участі у воєнно-політичних блоках, від встановлення союзницьких відносин з будь-якою великою державою.

Перебудова зумовила серйозні зміни в радянській політиці. Головною метою міжнародної діяльності Радянського Союзу стало забезпечення адекватних умов для внутрішніх перетворень, посилення «противитратності» зовнішньої і воєнної політики, політичне врегулювання існуючих конфліктів при врахуванні балансу інтересів зацікавлених сторін, перехід від підтримання воєнно-стратегічного паритету до доктрини оборонної достатності.

ШЛЯХ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

Важливу роль у процесі поліпшення радянсько-китайських відносин відіграли зусилля КПРС і Радянського уряду. Керівництво СРСР неодноразово офіційно заявляло про готовність до дальшого розвитку зв'язків і контактів із Китаєм. Наша принципова позиція з питань радянсько-китайських відносин була визначена ХХVII з'їздом КПРС. «Можна із задоволенням говорити про певне поліпшення взаємовідносин Радянського

Союзу з великим сусідом — соціалістичним Китаєм. Відмінності в підходах, зокрема, до ряду міжнародних проблем зберігаються. Але ми відзначаємо й інше — можливість у багатьох випадках працювати разом, взаємодіяти на рівноправній і принциповій основі, не на шкоду третім країнам. ...Думаючи про майбутнє, можна сказати, що резерви співробітництва СРСР і Китаю величезні. Вони великі тому, що таке співробітництво відповідає інтересам обох країн; тому, що неподільним є найдорожче для наших народів — соціалізм і мир»¹.

Виступаючи у Владивостоці, а потім у Красноярську, Генеральний секретар ЦК КПРС М. С. Горбачов висунув комплексну програму оздоровлення обстановки в азіатсько-тихоокеанському регіоні. Вона містила конкретні пропозиції щодо дальшого поліпшення радянсько-китайських відносин. Було офіційно підтверджено готовність радянської сторони до проведення радянсько-китайської зустрічі на будь-якому рівні, до обговорення конкретних заходів щодо пропорційного зниження рівня сухопутних сил. Оголошено про намір вивести значну частину радянських військ із МНР, повернути на Батьківщину з Афганістану обмежений контингент радянських військ, висловлено зацікавленість СРСР у нормалізації відносин між КНР і СРВ. У промові викладені пропозиції про розширення радянсько-китайського співробітництва в різних галузях, зокрема співробітництво й обмін досвідом у здійсненні програм соціально-економічного розвитку в обох країнах, спільне освоєння водних ресурсів ріки Амур, розширення економічних контактів прикордонних районів, співробітництво в будівництві залізниці СУАР² (КНР) — Казахстан, у освоєнні космічного простору. Було також відзначено, що кордон між СРСР і Китаєм у його східній частині міг би проходити по головному фарватеру р. Амур.

Владивостоцькі пропозиції у тій частині, що стосується КНР, передбачали не лише повну ліквідацію тих негативних наслідків, які нагромадилися у радянсько-китайських відносинах у минулий період, але й давали змогу повною мірою привести в дію величезний потенціал співробітництва й добросусідства.

Такі об'єктивні фактори, як спільність соціально-економічного ладу, географічна близькість, однаковість пріоритетів у стратегічних завданнях розвитку соціалізму, взаємодоповнюваність економік двох країн, що склалася історично, створюють у цьому напрямку широку перспективу.

Програма, викладена М. С. Горбачовим у Владивостоці, була конкретизована й розвинута в ряді наступних виступів керівників СРСР, у спільній радянсько-монгольській заяві (лютий 1987 року), у спільному радянсько-в'єтнамському комюніке за підсумками візиту до СРВ міністра закордонних справ СРСР Е. А. Шеварнадзе (квітень 1984 року), спільній радянсько-в'єтнамській заяві за підсумками візиту до СРСР Генерального секретаря ЦК КПВ Нгуен Ван Ліня (травень 1987 року).

Китайське керівництво позитивно реагувало на владивостоцькі ініціативи, на наступні конкретні кроки СРСР, спрямовані на розблокування кризових ситуацій в Азії і в світі в цілому (рішення про виведення з МНР радянської мотострілкової дивізії та окремих військових частин, про виведення з Афганістану радянського військового контингенту, готовність уряду СРСР ліквідувати всі ракети середньої і меншої дальності в Азії та ін.).

Велике значення мали особисті зустрічі Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова з членом Політбюрої Секретаріату ЦК КПК, заступником прем'єра Держради КНР Лі Пенем. Це були перші офіційні контакти Генерального секретаря ЦК КПРС з представником китайського керівництва за понад 20 років. Під час першої зустрічі в березні 1985 року відбувся обмін думками з принципових питань радянсько-китайських відносин. М. С. Горбачов підтвердив, що радянська сторона хотіла б серйозного поліпшення відносин з КНР і вважає, що за умови взаємності це цілком можливе. Лі Пен

¹ Матеріали XXVII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу— К., 1986.—С. 86.

² Сіньцзян-Уйгурський автономний район.

від імені китайського керівництва заявив, що таке прагнення є і у китайської сторони й висловив сподівання на те, що відносини між двома країнами дістануть дальший розвиток у різних сферах.

У грудні 1985 року під час зустрічі М. С. Горбачова і Лі Пена, що перебував у Москві з коротким візитом проїздом, Генеральний секретар ЦК КПРС підтвердив щире прагнення радянської сторони до поліпшення відносин з Китаєм. Він підкреслив, що дальший прогрес у справі зміцнення добросусідства й співробітництва двох соціалістичних країн відповідав би корінним інтересам радянського і китайського народів, сприяв би миру і безпеці в Азії і в усьому світі. Лі Пен заявив про бажання китайської сторони сприяти процесу нормалізації двосторонніх відносин, відзначив зацікавленість КНР у підтриманні міжнародного миру.

Уперше за багато років у ході роботи чергової сесії Генеральної Асамблеї ООН (у листопаді 1984 року) відбулася зустріч міністрів закордонних справ СРСР і Китаю. Відтоді подібні зустрічі в Нью-Йорку проводяться на регулярній основі. Обговорюються двосторонні й міжнародні питання, сторони обмінюються інформацією про хід соціалістичного будівництва у своїх країнах.

У 1985 році відбулося 2 раунди консультацій з питань консульських відносин СРСР і Китаю на рівні керівників відповідних підрозділів МЗС обох країн (травень-червень, Пекін; листопад, Москва). У ході цих консультацій було погоджено текст нового консульського договору, досягнута домовленість про спрощення візового режиму й відкриття генеральних консульств СРСР і КНР відповідно у Ленінграді та Шанхаї. Ці консульства були відкриті в грудні 1986 року.

Найважливішою подією радянсько-китайських політичних відносин стало відновлення після дев'ятирічної перерви в 1987 році прикордонних переговорів. Вони проходять у діловій атмосфері, мають важливе значення для обох країн, сприяють поліпшенню атмосфери у двосторонніх відносинах. Сторони досягли домовленості розглянути лінії радянсько-китайського кордону по всій його довжині. В другому раунді обговорені питання щодо проходження кордону на його східній ділянці; сторони виявили єдність думок щодо раціональності вирішення цих питань на основі відповідних договорів про нинішній кордон між СРСР і Китаєм та згідно з принципом розмежування на судноплавних ріках – по середині ріки. Була також досягнута домовленість про те, що поряд із продовженням прикордонних переговорів на рівні делегацій сторони створять робочу групу експертів, яка розглядатиме практичні питання розмежування упродовж усієї східної ділянки кордону.

У 1988 році відбулося два засідання робочої групи урядових делегацій СРСР і Китаю на переговорах з прикордонних питань (січень, Москва; квітень, Пекін), а також дві зустрічі радянських та китайських експертів із питань спільного проведення аерофотозйомки східної частини кордону.

Уряди СРСР і КНР надають великого значення прикордонним переговорам. Під час зустрічі глави радянської делегації на переговорах, заступника міністра закордонних справ СРСР І. О. Рогачова з членом Політбюро ЦК КПК, тодішнім міністром закордонних справ КНР У Сюецянем, яка відбулася після завершення другого раунду переговорів, була висловлена єдина думка, що врегулювання прикордонних питань, перетворення радянсько-китайського кордону на зону дружби й добросусідства мало б величезне значення не лише для обох країн, але й для зміцнення миру й стабільності в Азії та в усьому світі.

На початку грудня 1988 року в ході переговорів між міністром закордонних справ СРСР Е. А. Шеварднадзе і міністром закордонних справ КНР Цянь Циченем було досягнуто принципової домовленості про те, що в першій половині 1989 року відбудеться зустріч на найвищому рівні. Це означало, що на порядок денний стала повна нормалізація радянсько-китайських відносин і починається принципово новий етап у контактах між двома сусідніми соціалістичними країнами.

В обох державах дійшли висновку, що повною мірою розкрити об'єктивні переваги соціалізму, освоїти досягнення НТР і зупинити процес економічного й технологічного відставання від розвинутих країн Заходу можна лише шляхом радикальних і всеохоплюючих реформ економічної і політичної систем, подолання стереотипів минулого. Такі висновки диктували необхідність вироблення тверезого, вільного від схематизму підходу і до власного історичного розвитку, і до досвіду інших країн, утвердження в свідомості керівництва двох країн погляду, що практика — критерій істини.

Такий погляд вимагає деідеологізації зовнішньої політики двох країн, їх взаємовідносин. Існуючі нині й здатні виникнути в майбутньому розбіжності в ідеологічних позиціях, у методах соціалістичного будівництва більше не справляють істотного впливу на їх відносини й при збереженні нинішніх поглядів і надалі не справлятимуть негативного впливу на стан міждержавних зв'язків. Ідеологія не буде й основою для взаємного зближення та добросусідських зв'язків. Цю роль скоріше відіграватимуть досить чіткі уявлення про співвідношення внутрішніх і зовнішньоекономічних інтересів при одночасному визнанні того факту, що різне розуміння інтересів не означає ідеологічної помилки партнера, його «ревізіонізму» чи «догматизму».

Для Радянського Союзу і Китаю деідеологізація двосторонніх зв'язків, побудова останніх на основі співвідношення інтересів — найважливіша умова справжньої рівноваги й стабільності. Тяжкі уроки минулого свідчать про те, що спроби повчати один одного та визначати «ступінь соціалістичної ортодоксальності» партнера безперспективні, не дають можливості вирішувати конкретні проблеми, що виникають, спричиняють напруженість у взаємовідносинах.

СРСР і КНР не ставлять за мету шляхом нарощування власної могутності чи утворення союзів брати гору один над одним чи справляти тиск на якусь третю державу. Обидві країни не вірять у можливість перемогти імперіалізм через здобуття стратегічної чи воєнної переваги. І СРСР, і КНР прагнуть до якомога ширшого і всебічного співробітництва із США та іншими країнами світу. Жодна з цих держав не намагається обмежити чи припинити вплив партнера в «третьому світі».

Нарешті, йдучи на повну нормалізацію відносин, Радянський Союз і Китай не намагаються змінити чи підірвати існуючий у світі баланс сил; навпаки, обидві країни прагнуть поліпшити власне стратегічне становище в рамках наявної розстановки сил і при збереженні тенденції до розрядки міжнародної напруженості. Жодна з держав не ставить за мету підірвати позиції будь-якої третьої країни, викликати ускладнення у відносинах партнера з його друзями й союзниками. Ці ж фактори чітко визначають незацікавленість жодної із сторін у відновленні воєнно-політичного союзу (подібного до того, що існував у 50-і роки), спрямованого проти будь-кого.

Ще однією рисою нового типу відносин між СРСР і КНР може стати те, що взаємодія Радянського Союзу з його друзями та союзниками не спрямовуватиметься на «стримування» Китаю. В свою чергу, контакти КНР з дружніми й союзними їй державами не матимуть за мету «приборкання» СРСР.

Оскільки і Радянський Союз, і КНР здійснюватимуть свою зовнішню політику, виходячи з власних національно-державних інтересів, принципів незалежності й самостійності, не можна виключати розбіжності чи навіть суперечності між зовнішньополітичними пріоритетами двох країн. Останні не слід драматизувати, адже вони є природними для двох великих держав, що мають чимало міжнародних зобов'язань. Досвід засвідчив: коли сторони починають враховувати законні інтереси один одного, прагнуть досягнути взаємоприйнятних компромісів, можуть вирішуватися будь-які, навіть найгостріші, проблеми.

Той факт, що СРСР і КНР не будуть зв'язані жорсткими союзницькими зобов'язаннями, дасть їм змогу кожного разу виробляти найбільш адекватну власним уявленням реакцію на найважливіші світові події, на серйозні зміни міжнародної

обстановки без завдання шкоди двостороннім зв'язкам. Нагадаємо у цьому зв'язку, що саме різний підхід сторін до тайванської кризи 1958 року, до карибської кризи 1962 року та інших подібних подій суперечив існуючим на той час союзницьким відносинам і спричинив нарешті різкий перехід від союзу до ворожості.

Отже, саме контакти між Радянським Союзом і Китаєм, які засновані на п'яти принципах мирного співіснування¹ і які не передбачають воєнно-політичного союзу, забезпечують незалежність відносин між СРСР і КНР від будь-якого впливу ззовні, гнучкість цих відносин, їх здатність пристосовуватися до змін міжнародної обстановки.

Позитивні зміни у зовнішньополітичних курсах СРСР і КНР стали важливим фактором нинішньої розрядки міжнародної напруженості. Повна нормалізація радянсько-китайських відносин сприятиме дальшому розвитку процесу розрядки, його стабілізації без шкоди інтересам жодної країни.

СРСР — КНР: ДО НОВОЇ МОДЕЛІ ВЗАЄМВІДНОСИН

Зміни на краше у стосунках двох країн пов'язані насамперед з нашою перебудовою. Тут яскраво проявилось нове мислення в політиці СРСР щодо КНР. Згадаймо деякі ключові моменти: згода СРСР на ліквідацію всіх РСМД в Азії; скорочення радянських військових угруповань на кордоні з КНР та в Монголії; готовність відмовитися від пункту матеріально-технічного забезпечення ВМФ у в'єтнамській бухті Камрань; заява М. С. Горбачова про проходження лінії радянсько-китайського кордону на річці Амур по головному фарватеру; повага незалежної і самостійної політики КНР, її інтересів на Заході; позитивний підхід до розвитку зв'язків КНР з Японією та іншими країнами АТР. Та, мабуть, особливе враження на китайських лідерів справили конструктивні кроки по розплутанню афганського і камбоджійського вузлів.

Велике значення мав і той факт, що Радянський Союз слідом за Китаєм узяв курс на радикальні внутрішні перетворення. Незважаючи на їх специфіку в кожній з двох країн, реформи сприяли подоланню ідеологічних розбіжностей, формуванню принципово нової ситуації, коли на зміну спробам ослабити один одного прийшла потреба у взаємних досягненнях. У Китаї стали навіть говорити, що від успіху перебудови в СРСР залежить доля світового соціалізму.

КПРС і КПК згодні у тому, що всі комуністичні партії рівні й незалежні, кожна із соціалістичних країн має право на створення власної моделі соціалізму, ніхто не володіє найвищою істиною, не повинен диктувати іншому свою волю.

Деякі з цих позицій Китай виробив раніше СРСР (у тому числі в ході перебудови своєї зовнішньої політики на початку 80-х років), з іншими у другій половині 80-х років першим виступив Радянський Союз.

У КНР бачать реальні прояви нового мислення в радянській політиці у наших ініціативах щодо роззброєння, розрядки, врегулювання регіональних конфліктів, оновлення відносин з усіма країнами соціалізму.

На ставлення Китаю до СРСР і в цілому на китайські зовнішньополітичні позиції впливали такі фактори, як поліпшення радянсько-американських відносин, загальне оздоровлення міжнародної обстановки. В Пекіні дійшли висновку, що потепління в міжнародних відносинах може мати тривалий характер і викликати великі зміни на світовій арені. Цей висновок обґрунтовувався тим, що нинішня розрядка має глибокі економічні корені, відбиває корінні інтереси СРСР і США. Залишатися осторонь цих

¹ П'ять принципів мирного співіснування (гінді «панча шила» — п'ять принципів) уперше проголошені в індійсько-китайській угоді 1954 року. Вони дістали відображення у китайсько-індійській спільній заяві цього ж року, в рішеннях Бандунзької конференції 1955 року та ряді інших міжнародних документів. Ці принципи включають: взаємну повагу територіальної цілісності й суверенітету; ненапад; невтручання у внутрішні справи один одного; рівність і взаємну вигоду; мирне співіснування.

процесів було вже просто нелогічно. Китай опинився б на узбіччі світової політики, розгубив би міжнародний престиж.

Додаткові стимули подальших зрушень у китайській політиці — поліпшення відносин КНР з країнами соціалізму, деякі нові ускладнення з капіталістичними партнерами (США, Японія), нарешті, потреби модернізації.

Історія покладає на радянський і китайський народи надзвичайно відповідальну місію. Від двох великих соціалістичних держав значною мірою залежить світовий розвиток. Наші країни можуть і повинні зробити свій спільний внесок у будівництво нової системи міжнародних відносин, заснованої на принципах мирного співіснування.

Китай чимало зробив у галузі роззброєння. Зокрема, взяв зобов'язання не застосовувати першим ядерну зброю. КНР виступає за нерозповсюдження такої зброї, хоча й не підписала відповідного міжнародного договору, за створення без'ядерних зон, у тому числі в південній частині Тихого океану й на Корейському півострові. Скорочено збройні сили на мільйон чоловік, а також витрати на оборону, здійснюється конверсія частини воєнної промисловості. Відбуваються істотні зміни й у китайській воєнній доктрині — вона більше не виходить із перспективи «великої-війни».

Воєнне протистояння уздовж радянсько-китайського кордону стало важливим фактором, що спонукав обидві держави прискореними темпами нарощувати звичайні та ядерні озброєння. Це вимагало величезних витрат і милітаризації значної частини економіки: прилеглі до кордону регіони освоювалися насамперед з метою створення міцної бази для відбиття можливого вторгнення, що надавало їх економіці неприродного і навіть спотвореного характеру; виробничі потужності цих регіонів виявлялися «повернутими спинами» один до одного, була відсутня орієнтація на встановлення економічних зв'язків із сусідами; у населення прикордонних регіонів міцно вкоренилася психологія «обложеної фортеці».

Переоцінка стратегічних намірів партнера, необхідність зменшення воєнних витрат в ім'я прискорення економічного розвитку спонукали обидві держави піти на значні односторонні скорочення звичайних озброєнь. Надалі можуть бути ще радикальніші скорочення озброєнь, причому на взаємній основі за умови суворої перевірки й формування системи заходів довір'я у воєнній галузі. Реалізація радянсько-американського Договору по РСМД свідчить, що саме взаємно контрольовані скорочення дають змогу вирішувати найскладніші проблеми.

Поступове зниження рівня воєнного протистояння уздовж радянсько-китайського кордону може мати широке регіональне й глобальне значення, сприяти зниженню воєнної конфронтації в інших регіонах Азії, стане важливим орієнтиром у справі досягнення взаємовигідних угод щодо скорочення звичайних озброєнь.

КНР підтримує будь-який прогрес у переговорах про ядерне роззброєння між СРСР і США. Але було б ще передчасно очікувати швидкого підключення Китаю до цього процесу. Найімовірніше, позиція КНР матиме спільні риси з позиціями Англії і Франції, відповідно Китай підключиться до процесу роззброєння приблизно на тому ж етапі, що й ці держави.

В умовах збереження загальної тенденції до роззброєння поступовий демонтаж структури воєнної конфронтації стане однією з важливих особливостей радянсько-китайських відносин.

Нині, на порозі XXI століття, стає дедалі очевиднішим факт, що надалі статус тієї чи іншої держави на міжнародній арені визначатиметься не її воєнною могутністю, а якісним рівнем розвитку економіки, ступенем освоєння досягнень НТР. Прискорений економічний і науково-технічний розвиток немислимий без широкого співробітництва з іншими, країнами світу, активної участі у міжнародному поділі праці.

Повна нормалізація політичних відносин створюватиме дедалі сприятливіші умови для економічних контактів. У кінцевому підсумку важливо добитися такої ситуації, коли ці контакти розвиватимуться за своїми власними законами — на основі рівності й

взаємної вигоди, економічної доцільності, без деформуючого впливу політичних і стратегічних міркувань.

Розвитку економічних зв'язків між СРСР і КНР сприяє цілий ряд об'єктивних факторів. Для Радянського Союзу це насамперед необхідність освоювати регіони Сибіру й Далекого Сходу, величезна потреба цих районів у продукції легкої промисловості, продовольчих товарах, у створенні сучасної інфраструктури, розвитку виробництв, що відповідають сьогоднішнім вимогам. У Китаї також відчувається велика потреба в економічній кооперації з СРСР, і вона, мабуть, зростатиме. Адаже в міру прискореного розвитку прибережних районів у внутрішніх та окраїнних районах дедалі зростатиме зацікавленість у ділових зв'язках із СРСР.

Радянсько-китайські торгово-економічні контакти характеризуватимуться, найімовірніше, рядом нових важливих рис. Це зміна структури торгівлі, де поступово зростатиме частка китайської машинно-технічної продукції; відносне зростання питомої ваги прямих виробничих і торгових зв'язків між різними (й особливо суміжними) регіонами двох країн; розвиток і дедалі більша різноманітність нових форм співробітництва (включаючи спільні підприємства й компанії, зони вільного підприємництва і т. ін.); значне поширення співробітництва на багатосторонній основі (за участю США, Японії, Південної Кореї та інших країн регіону). В перспективі не виключено створення спільних радянсько-китайських підприємств і компаній не лише на території СРСР і КНР, але й у третіх країнах.

Міністр закордонних справ КНР Цянь Цичень відзначав, що розширення співробітництва між Китаєм і Радянським Союзом має багато потенційних можливостей. Це, зокрема, перспективи розвитку прикордонної торгівлі, освоєння радянського Далекого Сходу, використання таких форм, як створення спільних підприємств, надання робочої сили.

Прагнучи уявити майбутнє економічного співробітництва, слід враховувати, що вже нині КНР на деяких напрямках випередила нас у проведенні економічної реформи. Для успішного розвитку контактів нам необхідно: надати великі права підприємствам і регіонам Сибіру й Далекого Сходу створити тут механізм економічних зв'язків, який добре «стикується» з аналогічним, вже створеним механізмом у КНР; виробничі потужності Сибіру й Далекого Сходу повернути обличчям до потреб китайського ринку, враховуючи при цьому, що нашій продукції доведеться витримувати конкуренцію з товарами найвищої якості (в тому числі виробленими на спільних підприємствах за участю провідних фірм світу); сформуванню в свідомості наших господарських керівників та плановиків адекватне уявлення про можливості сучасної китайської економіки, яка може виробляти не лише товари широкого вжитку, але й найскладнішу продукцію на рівні найвищих світових стандартів.

Виконання усіх цих складних завдань вимагатиме значних зусиль і певного часу, однак у даному випадку витрати окупляться сторицею. Адаже поворот економіки Сибіру, Далекого Сходу, інших регіонів країни до співробітництва з КНР сприятиме піднесенню якості продукції, вирішенню проблеми дефіциту деяких товарів, дасть змогу забезпечити приплив робочої сили у східні райони країни, зробити їх розвиток більш природним та гармонійним, ніж зараз.

Уже тепер планується здійснення деяких великих радянсько-китайських проектів, які в майбутньому можуть стати важливими факторами не тільки двостороннього, а й міжнародного економічного розвитку. До них можна віднести, наприклад, залізницю, яка зв'яже китайський порт Ляньюньган із Середньою Азією, а через неї — з Європою. В перспективі ця магістраль здатна стати другим «шовковим шляхом», по якому товари переправлятимуться найкоротшим і надійним маршрутом з Азії до Європи й назад. Можливо, в майбутньому для збільшення пропускної спроможності цієї залізниці можна буде залучити відповідні фірми третіх країн. Пуск цієї магістралі дасть могутній поштовх розвитку радянської Середньої Азії та Сінцзян-Уйгурського автономного району КНР.

У цілому в міру розвитку економічних зв'язків, набуття ними самостійного значення міцнітиме основа і для взаємного довіря в політичній сфері, заснованого не на швидко змінюваній політичній кон'юнктурі, а на більш надійних міркуваннях взаємної вигоди. За умови успіху цього процесу найкращою гарантією безпеки й спокою на кордоні можуть стати не розташовані там війська та укріплені райони, а природна взаємна зацікавленість у розвитку співробітництва.

Особливо слід сказати про розвиток контактів у галузі науки і техніки, досягнення яких за самою своєю сутністю не визнають національних кордонів. СРСР і КНР мають значні наукові потенціали, і їх об'єднання на взаємоприйнятній основі в тих галузях, які цікавлять обидві країни, здатне забезпечити істотний прогрес у багатьох сферах фундаментальних і прикладних досліджень. Майбутнє — за розвитком взаємних зв'язків між дослідними й навчальними центрами, за створенням спільних, у тому числі багатосторонніх, програм, проведенням спільних досліджень.

Звичайно, не слід себе втішати ілюзіями, що розвиток торгово-економічних і науково-технічних зв'язків між СРСР і КНР буде тільки гладким і безпроблемним. Необхідно враховувати, що зараз експортні ресурси обох країн обмежені, й необхідні товари вони продають переважно за тверду валюту. Адекватного механізму ділового співробітництва ще не існує, ділові люди мають досить поверхові, нечіткі уявлення про можливості й потреби партнерів (і, на жаль, це більшою мірою характерно для радянської сторони). В майбутньому може виникнути конкуренція між СРСР і КНР за одержання інвестицій і технології на ринках третіх країн. Усі ці проблеми економічного співробітництва надзвичайно серйозні. Вирішення їх вимагає зусиль, терпіння, наполегливості. Однак перспективи, що відкриваються, варті того.

Реформи в КНР і перебудова у СРСР відіграли важливу роль у зближенні двох країн. Адже вони викликали глибокі зміни в їх зовнішній політиці.

В минулому зв'язки між двома країнами нерідко ускладнювалися через розбіжності в оцінках подій у СРСР і КНР. Так, у 60-ті роки, в період панування в Китаї «лівацької» ідеології, здійснювані в Радянському Союзі економічні реформи були затавровані як прояв «рев'юіонізму». Наприкінці 60-х — на початку 80-х років, у період застою в СРСР, багато радянських спеціалістів оцінювали китайські реформи не інакше як небезпечний «правий ухил». У кінцевому підсумку внутрішній розвиток обох держав синхронізувався, і нині реформи в КНР і радянська перебудова, незважаючи на специфіку, взаємно стимулюють одне одного. Цей процес має два різних аспекти.

По-перше, обидві сторони мають можливість винести для себе багато важливих уроків з досвіду партнера. Наприклад, для нас дуже актуальний китайський досвід реформи цін та її соціальні й економічні наслідки. Для Китаю певний інтерес становить радянський досвід проведення політичної реформи.

По-друге, кожний успіх сусіда спонукає енергійніше здійснювати аналогічні перетворення у себе в країні, а кожна помилка дає серйозні козирі в руки противників цих перетворень. Хід реалізації китайських реформ і радянської перебудови певною мірою впливає на розстановку політичних сил усередині кожної із держав, на міцність позицій реформаторів і консерваторів.

Сила такого взаємного «резонування» збільшується завдяки тому, що СРСР і КНР — порівнювані за масштабами (а отже, за складністю розв'язуваних завдань) держави. Історично в їхніх державних і політичних системах, у методах економічного управління багато спільних рис.

Синхронність внутрішніх процесів у двох країнах сприяє тому, що політичні рішення, прийняті в одній із них, стають зрозумілишими й передбачуваними в іншій. Обидві сторони зацікавлені в тому, щоб у сусіда успішно йшли перетворення, бо інакше настануть негативні зміни у зовнішній політиці партнера, що, в свою чергу, загальмує перетворення у власній країні.

І якщо раніше обидві країни намагалися повчати одна одну, то тепер вони прагнуть збагатитися досвідом партнера, винести корисні уроки і з успіхів, і з невдач сусіда. Повна нормалізація відносин, безумовно, створить додаткові канали для взаємного обміну досвідом перетворень.

Не можна закривати очі на те, що тривалий період напруженості залишив у спадок серйозні нашарування взаємної підозри й недовір'я. «Образ ворога» існував не лише в радянсько-американських контактах, не меншою мірою він визначав і атмосферу радянсько-китайських відносин. Формування в суспільній свідомості реального образу рівноправного партнера — це завдання, яке має виняткове значення. Його особливість полягає в тому, що на відміну від старших поколінь молодь в обох країнах виховувалася в атмосфері, що не сприяла утвердженню адекватних уявлень про сусідню державу.

Останнім часом засоби масової інформації і в СРСР, і у КНР чимало зробили для ознайомлення людей з реальною картиною життя держави-партнера. Однак взаємну психологічну відчуженість і недовір'я ще не вдалося подолати до кінця.

Істотним фактором нашого зближення є взаємне тяжіння культур народів, щирий інтерес до духовного світу сусідів. Дедалі більшого значення набуває культурний обмін між СРСР і КНР. Згодом можливі створення на взаємній основі культурних центрів, організація спільних видань, фестивалів, театральних вистав і т. ін.

На новому етапі в розвитку радянсько-китайських відносин підводиться ризика під періодом ворожнечі й відчуженості, створюються сприятливі умови для поглиблення взаєморозуміння і співробітництва між великими сусідніми державами на Далекому Сході. Формування відносин нового типу між СРСР і КНР дасть можливість зробити світ більш стабільним і безпечним, ніж раніше, сприятиме успішному економічному і соціальному розвитку Радянського Союзу і Китаю. Обидві сторони справді вистраждали нинішній процес нормалізації, зближення і вже тому повинні особливо цінувати й розвивати його.

ЕКОНОМІЧНІ РЕФОРМИ ТА РАДЯНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

«Наздогнати епоху — в цьому і полягає смисл реформ», — так говорять керівники КНР. Взнявши за основу соціалістичну модернізацію країни, поставивши за мету подолати бідність і відсталість, китайські комуністи накреслили орієнтири руху. На початку 80-х років обсяг валового національного продукту на душу населення становив у Китаї 250 американських доларів. Завданням першого десятиліття реформ було подвоєння цього показника — до 500 доларів. Цей рубіж досягнуто на два роки раніше строку.

Наступна мета — до 2000 року ще раз подвоїти даний показник, довести його до 1 тисячі доларів. У Китаї вважають, що це означало б кінець бідності. А щоб покласти край відсталості, необхідно розв'язати третє, найважливіше завдання: до 2050 року збільшити ВВП ще в чотири рази, до 4 тисяч доларів на кожну людину. Це має вивести Китай на рівень середньорозвинутих країн.

Перші вражаючі перемоги політика китайських реформ одержала на селі. Вона показала, що повернути селянину почуття господаря означає вивільнити величезну енергію, здатну сколихнути, вивести із застою економіку країни в цілому. Перехід до системи виробничої відповідальності селянських дворів, тобто до сімейного підряду на основі багаторічної оренди, викликав бурхливе піднесення трудової активності землеробів. Воно виявилось головним чином в інтенсифікації ручної праці. У величезній країні, де всього 120 мільйонів гектарів орних земель, тобто більше 10 соток на людину, від цього залежить багато. За шість років (1979—1984) щорічні збори зерна збільшилися майже на третину — з 300 до 400 мільйонів тонн.

Для Китаю це був справді історичний ривок. Ніколи раніше країні не вдавалося виростити близько 400 кілограмів зерна на душу населення. Це означало вперше нагодувати мільярдний народ. Доходи китайських селян за останнє десятиліття майже

потроїлися. Кількість бідняків (з річним доходом майже 55 доларів) скоротилася до 120 мільйонів.

Результатом переходу на сімейний підряд було не лише збільшення сільськогосподарської продукції. Багаторічна оренда створила умови для більш гнучкого використання трудових ресурсів. Надана селянам свобода підприємницької діяльності викликала стрімкий розвиток місцевої промисловості, будівництва, транспорту й торгівлі. Тепер 54 проценти валового доходу села дають саме ці несільськогосподарські галузі.

У жовтні 1987 року XIII з'їзд КПК назвав практичним завданням на найближчі роки реформу ціноутворення та заробітної плати. Однак через десять місяців по країні, наче стихійне лихо, прокотилася хвиля панічних закупок та масового забирання вкладів із ощадних кас. Стурбовані рішенням властей підвищити державні ціни на нормовані продукти, люди почали скуповувати все підряд. Для фінансів країни склалася надзвичайна ситуація.

Але це труднощі зростання. З початку 80-х років валовий національний продукт Китаю подвоївся. Лише за 1988 рік він збільшився на 11 процентів. Темпи зростання в промисловості й будівництві у цей період були найвищими у світі. Вражають не лише кількісні, але й якісні параметри китайського економічного потенціалу, який дедалі впевненіше заявляє про себе на світовому ринку. Зовнішньоторговий оборот Китаю лише за 1988 рік збільшився майже на чверть і при повній рівновазі експорту й імпорту вперше перевищив 100 мільярдів доларів.

III пленум ЦК КПК 13-го скликання вирішив відкласти на декілька років намічену реформу цін і зарплати, а у 1989—1990 роках зосередити зусилля на боротьбі з інфляцією. Довелося посилити централізований контроль над ринком, сферою обігу. Щоб усунути причини диспропорцій та «перегріву» в економіці, законсервовано понад 18 тисяч будівельних об'єктів. У 1988—1989 роках передбачалося істотно знизити капіталовкладення в основні фонди, обмежити зростання валового національного продукту (7,5 процента), збільшити промислове виробництво приблизно на 8, а сільськогосподарське — на 4 проценти. Фактично ж валовий обсяг промислової продукції зріс майже на 18 процентів, а сільськогосподарської — на 3 проценти. Великий розрив між цими цифрами — симптом порушення нормальних народногосподарських пропорцій.

Це пояснюється тим, що, по-перше, підприємства, одержавши більше самостійності, взяли за кредити на розширення виробництва. Переробні галузі вирвалися вперед. Внаслідок цього дедалі гостріше відчувається нестача сировини, палива, енергії, транспорту. Порушився баланс між суспільним попитом і пропонуванням, що підхльостує інфляцію. По-друге, після розширення прав підприємств підвищилися ціни на промислову продукцію. Селяни ж, незадоволені подорожчанням необхідних товарів, переключилися на більш прибуткові культури, ніж рис і пшениця. У виробництві зерна почався застій, збори його вже чотири роки не збільшуються. Водночас ціни на свинину, яйця, овочі підскочили настільки, що в містах довелося знову нормувати їх талонами з твердими цінами. В останні роки збільшення грошової маси в Китаї вдвічі перевищує приріст валового національного продукту. А чим більше знецінюються гроші, тим більше зацікавлені селяни виробляти щось на продаж.

Нинішні труднощі китайської економіки викликані як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Країна змушена рухатися вперед методом спроб і помилок. Досвід першого десятиліття реформ дає можливість винести уроки, які корисні не лише для Китаю. Ці уроки насамперед попереджають, що ринкові механізми самі по собі ще не є панацеєю. Поряд з позитивним ефектом вони нерідко дають і негативні наслідки. Причому якщо в капіталістичних країнах чітко діють механізми блокування цих негативних явищ, то в китайських умовах для цього не було ні досвіду, ні необхідних підойм. Наприклад, Пекін ослабив систему централізованого планування, не замінивши її системою централізованого банківського контролю. Тому неможливо було усунути «перегрів» економіки таким традиційним способом, як підвищення процентних ставок.

Практика показала, що господарська самостійність промислових підприємств може породжувати таку небажану тенденцію, як «вимивання» дешевих товарів, а сімейний під'ряд на селі на основі багаторічної оренди — зниження товарності сільського господарства.

Не відступ, а перегрупування сил для дальшого поглиблення реформ — так оцінює обстановку в країні китайське керівництво. У Пекіні вважають, що перебудова в Китаї і у СРСР має багато в чому спільні цілі, хоча й здійснюється різними шляхами. Тому в ході перебудови сусіднім соціалістичним країнам корисно враховувати досвід один одного, але нема потреби копіювати конкретну практику.

Сьогодні КНР має широкі економічні зв'язки з великою кількістю держав. Серед них важливу роль відіграють розвинуті капіталістичні країни, насамперед Японія і США, соціалістичні держави Європи й Азії, країни, що розвиваються. Так, у 1988 році обмін у рамках китайсько-японських економічних контактів становив 19 мільярдів доларів, а в рамках зв'язків із Південною Кореєю, з якою КНР не має дипломатичних відносин, — 3 мільярди.

Товарооборот між СРСР і Китаєм з початку 80-х років зріс у одинадцять разів і становить нині близько 3 мільярдів доларів. Однак за сучасними вимірами свігової торгівлі така цифра не може задовольняти. Особливо якщо врахувати інтеграційні процеси, що відбуваються у світі, міжнародний поділ праці, який дедалі поглиблюється, швидкий розвиток кооперативних зв'язків.

Дальший розвиток радянсько-китайських економічних відносин зумовлюється цілим рядом факторів. Це насамперед безпосереднє сусідство СРСР і КНР, яке створює можливість для тісних контактів; переваги торгівлі з Радянським Союзом для Китаю (при товарообороті без використання іноземної валюти); особливості китайської промисловості, яка створювалася в 50-і роки — період тісного співробітництва з СРСР; прагнення керівництва КНР збалансувати зовнішню торгівлю, уникнути односторонньої залежності від західних партнерів та ін. Крім того, у 80-і роки виникло чимало труднощів у економічних контактах Китаю і країн Заходу, які обмежують можливості китайської сторони в одержанні необхідної технології та експорту своєї продукції. Прагнення підтримувати високі темпи розвитку торгово-економічних зв'язків викликало необхідність створення в 1985 році радянсько-китайської змішаної комісії по економічному, торговому й науково-технічному співробітництву.

Радянсько-китайська угода від 10 липня 1985 року передбачає співробітництво в будівництві 7 і реконструкції 17 об'єктів у таких галузях, як енергетика, чорна й кольорова металургія, машинобудування, вугільна промисловість, транспорт. Згодом були висунуті й інші пропозиції щодо будівництва й реконструкції китайських підприємств. Ці пропозиції вивчаються плановими й іншими органами двох країн. Важливу роль у розробці перспективних заходів покликана відіграти угода про співробітництво між Держпланом СРСР і Держпланом КНР.

Перше засідання комісії відбулося в березні 1986 року в Пекіні, друге — у травні 1987 року в Москві, з 3 по 8 червня 1988 року в Пекіні — третє засідання радянсько-китайської комісії по економічному, торговому й науково-технічному співробітництву. Було підписано Угоду між урядами КНР і СРСР про принципи створення і діяльності спільних підприємств, Угоду між урядами КНР і СРСР про встановлення і розвиток торгово-економічних зв'язків між провінціями, автономними районами, містами КНР і союзними республіками, міністерствами, відомствами, об'єднаннями й підприємствами СРСР.

Під час візиту радянської делегації на чолі з М. С. Горбачовим до КНР було досягнуто домовленості про проведення четвертого засідання радянсько-китайської комісії у Москві в липні 1989 року. На цьому засіданні прийнято ряд рішень щодо дальшого розвитку відносин.

У ході переговорів М. С. Горбачова з прем'єром Держради КНР Лі Пенем обидві сторони відзначили доцільність розширення співробітництва в економіці, науці й техніці.

При цьому висловлена бажаність перевести радянсько-китайські зв'язки у цих галузях на довгочасну основу із застосуванням нових, сучасних форм. Пріоритетними напрямками були визначені металургія, енергетика, транспорт, виробництво товарів широкого вжитку. Ряд конкретних ідей, висунутих у ході переговорів, повинен бути узгоджений у рамках роботи радянсько-китайської комісії по економічному, торговому й науково-технічному співробітництву.

Останнім часом Радянський Союз постачає в Китай машини й обладнання, включаючи транспортні засоби, літаки, лісоматеріали, хімічні товари, зокрема добрива, інші види промислової продукції. КНР постачає головним чином продукцію легкої, харчової промисловості, товари народного споживання.

Вздовж усього радянсько-китайського кордону успішно розвивається прикордонна торгівля. Всесоюзні зовнішньоторгові об'єднання «Дальінторг» і «Східінторг» здійснюють поставки в КНР продукції Хабаровського й Приморського країв, Амурської, Читинської, Іркутської і Сахалінської областей, Бурятської АРСР — на східній ділянці кордону, і Казахської, Киргизької, Таджикицької, Туркменської, Узбецької союзних республік, Алтайського і Красноярського країв, Кемеровської області — на західній. З китайської сторони їх партнерами є торгові компанії провінцій Хейлунцзян та автономного району Внутрішня Монголія, до яких приєдналися провінція Цзілінь, а також місцева торгова імпортно-експортна компанія Сіньцзян-Уйгурського автономного району. За даними газети «Цзіньцзі жібао», в 1988 році товарооборот провінції Хейлунцзян із прикордонними районами СРСР перевищив 195 мільйонів швейцарських франків. Китайська сторона зацікавлена в закупівлі в СРСР хімічних добрив, цементу, верстатів, обладнання, лісоматеріалів, іншої продукції. З початку 1989 року представники більш як 30 підприємств Хабаровського краю підписали контракти й угоди з КНР. На об'єктах важкої індустрії краю працюють китайські робітники, в трьох сільськогосподарських кооперативах радянського Приамур'я китайським селянам надані в оренду значні площі орної землі, створене унікальне спільне підприємство по вирощуванню женьшеню.

Відносини між центрально-азіатськими районами СРСР і КНР були відновлені лише декілька років тому — в 1984—1985 роках у ході підписання договорів і угод про економічне і науково-технічне співробітництво й торгівлю. Офіційно договір про відновлення прикордонної торгівлі між Казахською РСР, радянськими середньоазіатськими республіками, з одного боку, і Сіньцзян-Уйгурським автономним районом КНР — з іншого, було укладено в січні 1986 року. Тоді ж почалися торгові операції. Після проведення виставок-ярмарків у 1986 році в Алма-Аті та в 1987 році в Урумчі сторони підписали конкретні домовленості, відповідно до яких у Сіньцзян постачаються вироби побутової хімії, електропобутові прилади, мінеральні добрива, а звідти в Казахстан і республіки Середньої Азії завозяться товари легкої промисловості, продовольство, деякі види сировини.

Згідно з угодами Казахстан подає технічну допомогу в будівництві ТЕЦ в Урумчі потужністю до 200 тисяч кіловат, а також постачає в СУАР 500 мегават електроенергії, для чого будуть побудовані лінії електропередач через гірський прохід Алашань-Коу (Джунгарські Ворота). Передбачаються створення спільного підприємства по виробництву алюмінію електролізним способом потужністю 200 тисяч тонн, постачання із Казахської РСР на першому етапі, експлуатації підприємства по 30 тисяч тонн бокситів щорічно, ознайомлення спеціалістів із СУАР з технологією збагачення мідно-цинкових руд, плавки міді й нікелю, проведення спільних науково-дослідних робіт по одержанню чистих металів, подання технічної допомоги в переробці покладів слюди й кварцу та їх комплексному використанню. Налагоджується постачання із Казахської РСР в СУАР хромових руд, створюється спільне підприємство по випуску амофосу потужністю до 120 тисяч тонн щорічно з постачанням фосфорної руди із Казахської РСР.

Прикордонна торгівля сприяє налагодженню добросусідських відносин, дає можливість її учасникам розв'язувати завдання регіонального економічного розвитку,

підвищення життєвого рівня населення центральнoазіатських районів СРСР і КНР. У 1987—1988 роках було зроблено нові кроки з метою дальшого розвитку економічних контактів між Казахською РСР, радянськими республіками Середньої Азії і СУАР КНР. Зокрема, у жовтні 1987 року підписано угоду про прямі зв'язки між територіальними одиницями двох країн, про створення спільних змішаних підприємств. Між відповідними органами СУАР КНР і Казахською РСР ведуться переговори про проведення у Сінцзяні геолого-розвідувальних робіт, створення тваринницьких комплексів, здійснення іригаційних робіт, спільних розробок і будівництво селезахисних споруд.

У 1988 році досягнуто домовленості про подання технічної допомоги СУАР з боку республік Середньої Азії і Казахстану, про взаємне постачання сировини, створення спільних промислових підприємств. Величезну роль у дальшому розвитку цих зв'язків повинно відіграти завершення будівництва залізниці Пекін — Урумчі — Алма-Ата — Москва.

Нормалізація радянсько-китайських відносин — один з важливих напрямів загального поліпшення обстановки в азіатсько-тихоокеанському регіоні й водночас важливий фактор успіху перебудови. Розвиток економічного співробітництва й особливо тісна господарська інтеграція прикордонних районів СРСР і КНР здатні, в свою чергу, справити вплив на прогрес відносин між двома країнами, зокрема стати однією з гарантій безпеки сторін.

Нині однією з тенденцій світового розвитку є інтернаціоналізація господарського життя, поглиблення міжнародного поділу праці. Інтеграційні процеси — найважливіша риса розвитку світової економіки. Успіх перебудови в СРСР немислимий без активного підключення до цих процесів. Особливо важливо забезпечити відповідну роль азіатсько-тихоокеанському напрямку, зв'язкам із цим регіоном, значення якого помітно підвищується і в майбутньому дедалі зростатиме.

Виступаючи у Пекіні перед представниками китайської громадськості, М. С. Горбачов підкреслив, що розширення й поглиблення радянсько-китайських торгово-економічних зв'язків ми розглядаємо і під кутом зору загальноазіатського процесу економічної інтеграції, що намітився. У нас з великою увагою аналізується китайський досвід відкритої економічної політики і розглядається нині питання про організацію зон спільного підприємництва, в тому числі в ряді прикордонних із КНР районів¹.

Торгово-економічні й науково-технічні зв'язки між такими гігантами, як Радянський Союз і Китай, особливо на стадії, коли обидві країни здійснюють докорінні економічні перетворення, не можуть не привертати зацікавлених поглядів інших партнерів. Весь комплекс радянсько-китайських відносин розвивається не на шкоду третім країнам. Економічні програми СРСР і КНР здійснюватимуться на основі, яка вигідна для інших учасників міжнародного ринку. Одним із результатів радянсько-китайської зустрічі на найвищому рівні має стати поживлення на ринках капіталів, праці, ресурсів, технологій, послуг усіх країн АТР.

Плануючи дальший розвиток радянсько-китайських економічних відносин, не можна не враховувати і стратегії розвитку приморських районів Китаю. Тут найважливішими виступають проблеми сировини й

енергії. В останні роки між приморськими й внутрішніми районами КНР іде боротьба за сировину. Це змушує приморські райони імпортувати сировину з-за кордону, внаслідок чого оплата за окремі види сировини дуже висока. Через нестачу електроенергії потужності підприємств у цих місцях завантажені лише на 40—50 процентів. За розрахунками китайських економістів, якщо темпи приросту промислового виробництва приморських районів становитимуть до 2000 року 12 процентів, то навіть при

¹ Див.: Правда.— 1989.— 18 мая.

щорічному скороченні витрат енергії на одиницю промислової продукції на 2—6 процентів дефіцит первинних джерел енергії досягне тут 420 мільйонів тонн умовного палива, або 28 процентів виробництва енергії у цих районах у 2000 році. Дефіцит електроенергії становитиме 38 мільярдів кіловат-годин, або 32 проценти її виробництва у приморських районах.

За останнє десятиліття реформ Китай уп'ятеро збільшив свій зовнішньоторговий оборот. Нині він перевищує 100 мільярдів доларів. Однак торгівля з Радянським Союзом становить лише 3 проценти цієї суми, водночас із США — 13, з Японією — 20 процентів.

Отже, досягнення в розвитку економічного, торгового, науково-технічного співробітництва поки що значно нижчі можливостей. Тим більше, що структура радянсько-китайської торгівлі свідчить про її взаємну вигоду, взаємну доповнюваність. Майже половину експорту СРСР у КНР становлять машини й обладнання, і насамперед для енергетики й транспорту, які конче потрібні Китаю. Останній охоче купує в нас енергоблоки для теплових електростанцій, залізничні вагони й електровози, вантажні й легкові машини, а також нафтопродукти, прокат, деревину, добрива.

Можливості взаємовигідного обміну далеко не вичерпані. Однак саме по собі нарощування товарообороту не дасть істотних зрушень у радянсько-китайській торгівлі. Резерви її екстенсивного розвитку не безмежні. Більш перспективні нові форми торгово-економічного і науково-технічного співробітництва. Це, зокрема, перехід до прямих зв'язків між підприємствами, конструкторськими бюро, науково-дослідними інститутами, створення спільних виробництв, уведення до товарообороту якісно нових видів продукції, взаємне надання технологій, енергоресурсів.

Поряд із такими традиційними галузями, як енергетика, металургія, транспорт, сферою співробітництва можуть стати сільське господарство, легка й харчова промисловість, а також найсучасніші галузі розробки і застосування передових технологій. Наприклад, будівництво трубопроводів для транспортування «рідкого вугілля» вважають нині одним із перспективних напрямів розвитку енергетики.

Характерною рисою торгово-економічних зв'язків між СРСР і КНР у найближчі роки буде їх децентралізація. Вони не обмежуватимуться міжурядовими угодами. Істотно розширяться міжрегіональне співробітництво, зв'язки між містами, прикордонна торгівля.

У двосторонніх господарських зв'язках зростає роль географічного фактора. Для СРСР — у зв'язку з необхідністю прискорити розвиток Далекого Сходу. Для КНР — оскільки політика реформ та відкритості справляє нерівномірний вплив на різні райони. Її результатами скористалися насамперед приморські провінції сходу й півдня країни, де розташовані п'ять спеціальних економічних зон, чотирнадцять відкритих міст. Глибинні ж райони тепер оцінили потенційні переваги близького сусідства з Радянським Союзом.

Перспективи радянсько-китайських зв'язків визначаються величезними, ще не використаними резервами, стабільністю нормалізованих міждержавних відносин, зацікавленістю всіх учасників міжнародного поділу праці в регіоні. Радянський Союз і Китай будуть на основі принципу рівності і взаємної вигоди активно й планомірно розвивати взаємні зв'язки в економічній, торговій, науково-технічній, культурній та інших галузях, сприяти поглибленню взаєморозуміння і контактів між народами двох країн¹.

УКРАЇНА І КИТАЙ

Далеко Україна від Китаю. Але коріння дружби двох народів глибокі і міцні. Історія залишила нам ряд яскравих прикладів взаємного перехрещення долі й сподівань українського і китайського народів.

Яскравою і хвилюючою сторінкою історії культурних зв'язків України з Китаєм і щирої допомоги китайському народу є діяльність першого президента Академії наук Української РСР академіка Д. К. Заболотного, який разом з російськими вченими подавав

¹ Див.: Правда — 1989. — 19 мая.

китайському народові допомогу в боротьбі проти епідемії чуми. Видатний радянський мікробіолог та епідеміолог Заболотний двічі керував експедиціями лікарів у Китаї — у 1898 і 1910 роках. З останньої експедиції він привіз п'ятирічного сироту хлопчика-китайця, якого усиновив, виховав, дав вищу освіту. Мабуть, це був перший китаєць, що оволодів українською мовою. Тривалий час інженер Ян Гуй Заболотний жив у Ленінграді та працював на одному з підприємств.

У роки громадянської війни багато китайських воїнів-інтернаціоналістів загинули в боях за владу Рад. Їхні могили є в Києві, Луганську, Одесі та інших містах. Багато українців віддали своє життя за свободу і незалежність китайського народу.

З часу утворення КНР Українська РСР активно включилася у процес розширення й зміцнення радянсько-китайських відносин. Уже в листопаді 1949 року з нашої республіки було відправлено понад 30 творів української літератури в КНР. Направлялися і періодичні видання — газети «Радянська Україна», «Правда України», журнали «Україна», «Радянська жінка», «Барвінок» та інші.

Доброю традицією було щорічне відзначення річниць КНР. Так, 30 вересня 1955 року в Київському окружному будинку офіцерів було проведено вечір, присвячений 6-й річниці утворення Китайської Народної Республіки. На ньому були присутні делегація діячів культури КНР та студенти, що навчалися у вузах Києва.

У КНР побували десятки радянських делегацій, у складі яких було чимало представників Радянської України.

Лише в 1955—57 роках Україну відвідали понад 70 китайських делегацій, до яких входили партійні й профспілкові діячі, технічні спеціалісти, спортсмени, діячі науки і культури. В березні 1956 року в республіці побував маршал КНР Чжу Де, у січні 1957 року — парламентська делегація на чолі з мером Пекіна Пен Чженем.

Державна бібліотека АН УРСР вела обмін науковою і художньою літературою з АН КНР, Пекінською і Нанкінською бібліотеками. На Україні поширювалися журнали «Китай» і «Народний Китай». Ще в 1936 році в республіці видано літературну збірку «Китай», куди ввійшли оповідання Емі Сяо, Мао Дуня, Ван Чена та ін. У 1949—1959 роках загальний тираж виданих на Україні книг китайських письменників досяг 2019,5 тисячі примірників (54 назви). В перекладі української письменниці Оксани Іваненко вийшла збірка китайських народних казок. Журнали «Дніпро», «Вітчизна», «Україна», «Радянська жінка» за 1950—54 роки надрукували понад 20 оповідань китайських письменників.

У КНР видавалися китайською мовою твори 30 українських письменників, і зокрема Т. Г. Шевченка, М. М. Коцюбинського, В. С. Стефаника, О. Є. Корнійчука, Ванди Василевської, В. Собка та ін. До програм концертів Української республіканської та обласних філармоній включалися музичні твори китайських композиторів.

Композитори М. Дремлюга, Л. Кауфман, І. Шамо написали й обробили ряд пісень, присвячених новому Китаю. На сценах драматичних театрів Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Мукачевого та інших міст УРСР з успіхом йшла п'єса Ван Шіфу «Пролита чаша».

У 1954 році на Україні відзначалося 2230-ліття від дня народження Цюй Юаня. В Київському музеї західного й східного мистецтва цього ж року було створено постійний розділ «Китайське мистецтво».

27 серпня 1956 року в Пекіні представники китайської громадськості й зарубіжні гості зібралися, щоб відзначити 100-ліття від дня народження І. Франка. З доповіддю «Великий український письменник І. Франко» виступив заступник генерального секретаря Товариства китайсько-радянської дружби, член правління Спілки китайських письменників Ге Баоцюань. На зборах з промовою виступив Ю. Збанацький, запрошений до КНР для участі в ювілейних торжествах. Артисти Пекінського художнього театру читали вірші І. Франка. У журналах і газетах КНР було надруковано його твори в перекладах Чжан Меньхуея, Я Ханя, Фу Ке, Цю Ціня.

У 1958 році було створене Українське відділення Товариства радянсько-китайської дружби. Головою правління був обраний двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров. Колективними членами Товариства стали Ансамбль танцю УРСР, Київський музей західного і східного мистецтва, завод «Точелектроприлад», Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР, школа-інтернат № 1, Українська студія хронікально-документальних фільмів, редакція журналу «Всесвіт», Дарницький шовковий комбінат та інші. Усього на той час членами Товариства на Україні стали 64 установи й організації.

У 50-і роки активно розвивалися економічні й науково-технічні зв'язки України з КНР. Розвиток контактів здійснювався головним чином за такими напрямками: постачання обладнання для підприємств, що будувалися за радянськими проектами; направлення в КНР радянських спеціалістів і робітників для допомоги в освоєнні нових технологічних процесів, уведенні в дію заводів та інших об'єктів; вивчення китайськими спеціалістами обладнання, технології та організації виробництва на радянських підприємствах; надання технічної документації.

Під час будівництва Аньшанського металургійного комбінату велика кількість китайських робітників та інженерів оволодівала досвідом на промислових підприємствах Радянської України. Група китайських робітників проходила практику на заводі ім. Дзержинського у Дніпродзержинську. За період з 1959 по 1963 рік лише на підприємствах Києва та Київської області побували 19 груп спеціалістів з Китаю.

Декілька груп інженерів Харківського тракторного заводу працювали на будівництві Лоянського тракторного заводу. Для налагодження обладнання нових підприємств до КНР виїжджали також спеціалісти Новокраматорського машинобудівного заводу, київських заводів «Точелектроприлад» і «Більшовик», харківського електромеханічного та багатьох інших. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР передав КНР понад 50 найменувань різної технічної документації, Інститут кібернетики — комплект документації на лічильну машину широкого призначення. Близько 350 промислових підприємств нашої республіки виготовляли за замовленнями КНР технологічне устаткування для спорудження об'єктів металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості. Номенклатура експортних поставок у Китай включала ковальсько-пресове, поліграфічне, хімічне, радіотехнічне обладнання, різні верстати, холодильні установки, нафтопродукти, папір.

У свою чергу, Україна одержувала з КНР олово, сою, хутра, касторове, тунгове, кокосове масло, каніфоль, пробкову кору, а також різні товари широкого вжитку.

У вузах Української РСР у 1951—1964 роках було підготовлено 880 спеціалістів з КНР. Активно співробітничали установи АН УРСР і АН КНР.

Нині, коли радянсько-китайські відносини вийшли на новий рівень, коли підведена риска під 25-річною сумною історією, поступово відроджуються китайсько-українські зв'язки. Великий інтерес виявляють у Китаї до розвитку економічних відносин з нашою республікою. Спеціалісти з КНР цікавляться чорною металургією, технологією металообробки, новинками хімічної промисловості, специфікою сільськогосподарського виробництва.

Так, у червні 1989 року підписано протокол про співробітництво науково-економічної фірми «ЕКО» і Китайської компанії економічної інформації. Гості з КНР приїхали до СРСР з метою вивчити можливості встановлення ділових контактів між радянськими й китайськими підприємствами та організаціями. В Києві співробітники корпорації зустрілися з членами президії Українського економічного товариства, знайомилися з господарською та економічною діяльністю нашої республіки, відвідали ряд підприємств і організацій міста, в тому числі фірму «ЕКО». Президент компанії Ма Сяоган позитивно оцінив перспективи співробітництва. Це стосується насамперед створення автоматизованого інформаційно-комерційного банку даних тих підприємств КНР та України, які зацікавлені у встановленні прямих зв'язків, організації спільних

підприємств. З великим інтересом обговорювали київські спеціалісти й гості з КНР питання поширення передового досвіду двох країн. Особлива увага приділялася впровадженню орендного підряду в промисловості й сільському господарстві.

Компанія по зовнішньоекономічних зв'язках і торгівлі міста Далянь (провінція Ляонін), яка здійснює експортно-імпортні операції з продовольством, виробами декоративно-прикладного мистецтва, ліками, продукцією легкої і хімічної промисловості, електрообладнанням, виявила готовність встановити прями зв'язки з радянськими партнерами, і зокрема в Києві.

У липні 1989 року в столиці Радянської України побувала делегація працівників легкої промисловості КНР. Мета приїзду гостей — ознайомлення з київськими підприємствами відповідної галузі, вивчення можливостей налагодження ділових зв'язків, шляхів співробітництва. Китайські спеціалісти відвідали базову експериментальну взуттєву фабрику імені 50-річчя Радянської України, побували в цехах та відділах, де ознайомилися з досвідом роботи.

На початку 1988 року в Одесі відкрилося представництво Всекитайської компанії дальніх океанських перевезень.

Інтенсивно розвиваються зв'язки між Україною і Китаєм по лінії академії наук. Встановлюються наукові контакти вчених-гуманітаріїв. У травні 1989 року на Україні побувала представницька делегація Академії суспільних наук Китаю на чолі з її президентом Ху Шеном.

У вересні 1989 року в Києві на базі Українського відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців відбулася наукова конференція, присвячена 40-річному ювілею Китайської Народної Республіки. На ній було зроблено понад 40 наукових доповідей і повідомлень.

Із 1957 року, незважаючи на труднощі в радянсько-китайських відносинах, у Києві діє середня школа-інтернат № 1, де дітяки оволодівають секретами «китайської грамоти». Почалася підготовка спеціалістів-китаєзнавців у вузах України.

Міцні зв'язки встановилися між Спілкою письменників України і Спілкою письменників Китаю. У 1987 році за переклади творів Т. Шевченка, П. Тичини, М. Бажана найстарішому досліднику слов'янської літератури професору Ге Баоцюаню присуджено премію ім. І. Франка. Частим гостем на Україні став професор Лю Нін, головний редактор журналу «Сулянь веньсюе». У 1987 році один номер цього журналу було повністю присвячено сучасній українській літературі. Відповідно журнал «Всесвіт» у 1989 році присвятив № 10 сучасній китайській літературі. Усього на Україні видано понад 70 назв книг китайських авторів.

Більш як 30 книг переклав з китайської на українську мову член Спілки письменників України І. К. Чирко.

Ге Баоцюань ще до «культурної революції» працював над перекладами творів Т. Шевченка. У 1983 році під його редакцією в Китаї вийшли вибрані твори поета, куди ввійшли понад 60 процентів поетичної спадщини Кобзаря. Нині Ге Баоцюань продовжує цю роботу, і незабаром китайський читач зможе ознайомитись з повним текстом «Кобзаря».

Отже, перші реальні кроки зроблені. Вони свідчать, що здолають шлях лише ті, хто йдуть.

НОРМАЛІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН І БЕЗПЕКА В

АТР

Історія розпорядилася так, що народи двох великих країн протягом багатьох століть мирно живуть поруч. Бути сусідами їм доведеться і в майбутньому. Кордон між СРСР і КНР простягнувся на 7,5 тисячі кілометрів. Ця політична реальність вже сама по собі зумовлює необхідність добросусідства.

Просуваючись до повної нормалізації двосторонніх відносин, Радянський Союз і Китай надають великого значення прикордонному врегулюванню. Як відомо, прикордонні

переговори ведуться вже 25 років. Їх нинішня стадія, що почалася після відновлення у 1987 році, відзначається істотним прогресом. Міністр закордонних справ СРСР Е. А. Шеварднадзе вважає, що проблема кордону залишається складною. Але те, що сторони конструктивно співробітничать у її вирішенні, дає підстави сподіватися на досягнення взаємоприйняттого результату¹.

Візит М. С. Горбачова до КНР дав новий імпульс виробленню заходів довір'я у військовій галузі й зменшенню воєнного протистояння вздовж радянсько-китайського кордону. Слід відзначити, що урядові делегації і робочі групи двох країн, які ведуть переговори про прикордонне врегулювання, сьогодні працюють у незрівнянно сприятливішій обстановці, ніж у 60—70-і та першій половині 80-х років. Переговори про прикордонне врегулювання спираються на нові реальності.

Це, по-перше, зменшення Радянським Союзом, в рамках скорочень, оголошених М. С. Горбачовим у його промові в ООН у грудні 1988 року, чисельності військових контингентів у східній та південній частинах країни відповідно на 200 і 60 тисяч чоловік. Буде скорочено 436 ракет середньої і меншої дальності, а до 1991 року угруповання радянських військ на Далекому Сході зменшиться на 120 тисяч, сухопутні частини — на 12 дивізій, авіація — на 11 авіаполків, Тихоокеанський флот — на 16 кораблів. По-друге, виведення з території Монголії трьох чвертей дислокованих там радянських військ.

По-третє, переформування на оборонну структуру радянських з'єднань, що розміщені поблизу радянсько-китайського кордону.

По-четверте, скорочення в односторонньому порядку китайських збройних сил.

І, нарешті, важливу роль в оздоровленні політичного клімату відіграють усе зростаюча торгівля і господарські зв'язки прикордонних районів.

По суті, йдеться про воєнну розрядку у величезній зоні радянсько-китайського кордону від тихоокеанського узбережжя до Паміру. Тут на зміну воєнно-політичним факторам приходять економічні імперативи. Це істотний внесок двох держав не лише в нормалізацію їх взаємовідносин, а й у справу ослаблення міжнародної напруженості в азіатсько-тихоокеанському регіоні в цілому. Розуміння цього диктує необхідність нарощування зусиль двох країн у напрямку дальшої воєнної розрядки у зоні кордону. Тому радянська сторона внесла пропозицію утворити групу дипломатичних і воєнних експертів, якій можна було б доручити підготовку проекту угоди про принципи скорочення військових угруповань у прикордонних районах.

Висуваючи комплекс своїх пропозицій по оздоровленню воєнно-політичної обстановки в азіатсько-тихоокеанському регіоні, Радянський Союз закликає інші країни шукати шляхи до миру спільними зусиллями, спираючись на нагромаджений у цьому регіоні досвід урегулювання конфліктних ситуацій, виробляти колективні рішення, спрямовані на зміцнення безпеки. В цьому зв'язку варто нагадати, наприклад, принципи «панча шила», позитивний дипломатичний досвід перемир'я в Кореї, женевської наради по Індокитаю, індо-пакистанської угоди в Ташкенті. Саме в Азії склалася концепція неприєднання, на основі якої сформувався Рух неприєднання, що охопив понад сто країн. Ці держави прагнуть дати свою відповідь на виклик часу, активно виступають за подолання розколу світу на воєнні блоки, шукають шляхи і засоби ослаблення ядерної загрози.

Нині є достатньо підстав для того, щоб зробити висновок: в результаті нормалізації радянсько-китайських відносин необхідність створення системи міжнародної безпеки в азіатсько-тихоокеанському регіоні дістає реальні шанси стати можливістю.

Для мирної взаємодії держав з метою воєнної, а отже, й політичної розрядки в цьому регіоні слід спільними зусиллями всіх країн Азії і Тихого океану зайнятися практичним вирішенням ряду життєво важливих проблем. Першочерговим кроком могло б стати

¹ Див.: Известия.— 1988.— 24 нояб.

врегулювання воєнно-конфліктних ситуацій, що створюють небезпечну напруженість у відносинах між державами.

Особливого значення набуває завдання нормалізації обстановки, яка склалася навколо Камбоджі. Народ цієї країни вистраждав своє право вибирати собі друзів і союзників, самому вирішувати свою долю.

Місяці, що минули після виведення в'єтнамських військ, показали складність обстановки в Камбоджі. Ще недавно хтось вважав, що для «прояснення картини» потрібно півроку, рік, доки протиборствующі сторони розкриють свої можливості, а тепер дехто схильний вважати, що «справа в цілому ясна». Вже не йдеться ні про «грандіозний наступ» кхмерських угруповань на Баттамбанг, Сіємреап і тим більше на Пномпень, про що раніше твердили емігрантські кола. Це, звичайно, не означає, що боротьба закінчилася і припинилися спроби вирішувати питання з допомогою зброї. Історія і досвід багатьох азійських країн свідчать, наскільки живучі диверсійні методи боротьби того чи іншого угруповання сепаратистського, антиурядового гатунку. Однак, як вважають спеціалісти, кожний новий етап боїв лише доводитиме, що не слід недооцінювати авторитету й можливостей уряду Пномпеня.

Яким чином впливає нормалізація радянсько-китайських відносин на цю проблему? В камбоджійській проблемі, як і у всіх конфліктних ситуаціях в Азії, є два аспекти: внутріполітичний і міжнародний. Ще на стадії підготовки радянсько-китайської зустрічі на найвищому рівні міністри закордонних справ СРСР і КНР дійшли спільної думки, що врегулювання цієї проблеми усуне вогнище напруженості в Південно-Східній Азії і сприятиме оздоровленню політичної обстановки, миру й стабільності в регіоні. При цьому враховувалися як внутрішній, так і зовнішній аспекти проблеми. Було відзначено, що вона повинна бути вирішена політичними засобами, без застосування сили.

Найважливішим елементом врегулювання є виведення в'єтнамських військ і визнання неприпустимості після цього присутності на території Камбоджі іноземних військ або військових баз. Зниженню рівня збройного протистояння у конфлікті повинно сприяти і поступове скорочення всіма зацікавленими державами воєнної допомоги будь-якій із камбоджійських сторін і навіть повне припинення такої допомоги. У вирішенні міжнародних проблем Камбоджі в міру згасання конфлікту дедалі більшу роль міг би відіграти механізм ООН, під егідою якого було б доцільно скликати Спеціальну конференцію. Після виведення іноземних військ можуть бути здійснені міжнародні гарантії незалежної, мирної, нейтральної Камбоджі, яка стає державою, що не приєдналася. Радянський Союз і Китай висловили готовність взяти участь у міжнародних гарантіях такого статусу цієї країни.

Останнім часом у центрі паризьких переговорів по Камбоджі перебуває «план Еванса», названий за ім'ям його автора — міністра закордонних справ Австралії. Цей план передбачає проведення виборів у Камбоджі за участю ООН за «намібійською формулою». Його новизна в тому, що тут залишається в стороні найскладніше питання — про формування тимчасового уряду в країні у перехідний період — і пропонується одразу проводити вибори. У плані пропонується направлення до Камбоджі багатосторонніх сил ООН для дотримання угоди про перемир'я, а також представників цієї організації, які в перехідний період візьмуть на себе управління країною. Сьогодні навколо «плану Еванса» досягнутий міжнародний консенсус. Його підтримують усі держави — члени Ради Безпеки ООН.

Радянський Союз і Китай зобов'язалися поважати підсумки майбутніх вільних виборів тут. СРСР і КНР дійшли згоди в тому, що важливо уникнути ускладнення обстановки і громадянської війни в цій країні. Зрозуміло, відповідальні за це насамперед чотири камбоджійські сторони¹, але допомога їм може бути подана шляхом налагодження ефективного міжнародного контролю.

¹ 4 сторони — уряд Держави Камбоджа, очолюваний Хун Сеном, проамериканське угруповання Сон Санна, «червоні кхмери», які запламували себе численними злочинами під час свого перебування при владі у країні (1975—1979 роки), і, нарешті, принц Нородом Сіанук — один із

У розв'язанні камбоджійської проблеми чимало залежить від позицій країн АСЕАН, від китайсько-в'єтнамських відносин. І все ж таки взаєморозуміння між СРСР і Китаєм з цієї проблеми відіграє провідну роль. Безсумнівно, воно сприятиме реалізації права камбоджійського народу на самовизначення.

За умови вирішення міжнародних і внутрішніх проблем Камбоджі буде створена незалежна, нейтральна, демократична держава.

Камбоджійська проблема тісно зв'язана з питаннями нормалізації китайсько-в'єтнамських відносин і навіть заобопільного прагнення до цього сторін є досить складною. Утвердження принципів мирного співіснування як основи взаємовідносин (це декларували обидві сторони) ускладнюється прикордонними претензіями. Останні особливо важко регулюються щодо деяких островів Південно-Китайського моря. Не останню роль тут відіграють економічні проблеми — господарські труднощі В'єтнаму, нафторозробки в Південно-Китайському морі. Даються взнаки психологічні наслідки конфронтації, дефіцит довіри.

Однак можна сподіватися, що на початку 90-х років Китай і В'єтнам придуть до нормалізації. Це означатиме, що в поєднанні з рішенням камбоджійської проблеми Індокитай дістане мир. Тут почнуть діяти не воєнно-силові чи політико-силові, а інші фактори.

Водночас слід враховувати, що народи Азії ціною величезних жертв набувають досвід урегулювання конфліктних ситуацій. Цей досвід не можна прямо, без урахування специфіки тієї чи іншої країни переносити з однієї ситуації на іншу. В цьому зв'язку показовий розвиток подій в Афганістані.

Народи азіатсько-тихоокеанського регіону уважно стежать за розвитком подій на Корейському півострові. Дедалі ширшу підтримку миролюбних сил регіону дістають ініціативи уряду КНДР, спрямовані на досягнення воєнної розрядки на півострові. Це пропозиція про підписання мирного договору замість існуючої угоди про перемир'я, заклик до прийняття декларації про ненапад між Північчю й Півднем, пропозиції про взаємне скорочення збройних сил на Півночі й Півдні до 100 тисяч чоловік, про перетворення Корейського півострова на без'ядерну зону. Прагнучи до мирного об'єднання Кореї, керівництво КНДР виступило з новими ініціативами щодо проведення воєнно-політичних переговорів на високому рівні між Північчю й Півднем, а також звернулося до Південної Кореї з пропозицією про проведення двосторонньої зустрічі для підготовки переговорів з питань роззброєння й розрядки на Корейському півострові між міністрами закордонних справ Півночі й Півдня за участю держсекретаря США.

Підтримуючи зусилля КНДР, спрямовані на мирне демократичне об'єднання Кореї, Радянський Союз враховує весь комплекс міжнародних реальностей, зв'язаних з корейською проблемою, зокрема взаємовідносини таких зацікавлених держав, як СРСР, КНР, США, Японія, пропозиції Південної Кореї, що сприяють зближенню позицій Півночі й Півдня. Але головною, першочерговою проблемою є виведення американських військ, дальше перебування яких у цьому районі, як відзначив М. С. Горбачов, «давно вже не може бути обгрунтоване ніякими аргументами».

Поліпшення радянсько-китайських відносин створює можливості для діалогу трьох ядерних держав (СРСР, США, Китаю) з питань зниження рівня воєнного протистояння в АТР. Справа в тому, що тепер Китай більше, ніж будь-коли раніше за останніх два з половиною десятиліття, об'єктивно виступає як конструктивна, самостійна сила. Залучення КНР до переговорів з цих питань могло б бути корисним, адже кардинальні проблеми зміцнення безпеки в регіоні неможливо обговорювати без прямої участі Китаю. Крім того, враховуючи авторитет КНР в Азії та реальні параметри її зовнішньополітичної

найстаріших політичних діячів Камбоджі. Спроби створити єдину коаліцію в складі трьох останніх учасників, що протистоять уряду Держави Камбоджа, незмінно зазнавали краху через істотні розбіжності й гострі суперечки.

позиції, можна припустити, що участь Китаю у переговорах ядерних держав із самого початку сприяла б загальному зростанню довір'я серед різних груп країн в АТР.

Радянський Союз пропонує також шляхом дво- і багатосторонніх консультацій добиватися вирішення спірних питань, зміцнення взаєморозуміння й довір'я, створити таким чином передумови проведення загальноазіатського форуму для спільних пошуків конструктивних рішень. Цьому сприяло б, наприклад, проведення окремої наради країн Тихоокеанського басейну для розгляду питань безпеки, в тому числі й економічної безпеки.

Серйозним джерелом напруженості в регіоні є дедалі зростаюча активність флотів, насамперед кораблів, споряджених ядерною зброєю. СРСР висловився за те, щоб домовитися про нерозповсюдження військово-морської діяльності держав у районах конфліктів чи напруженості. Він закликав обговорити можливість застосування таких заходів, як обмеження кількості бойових кораблів основних класів, введення обмежень на протичовнові сили й засоби, а також заходів щодо військово-морських баз на чужих територіях. Радянський Союз висловився і за те, щоб розглянути питання про скорочення на збалансованій основі числа кораблів, що перебувають у бойовому складі флотів великих держав, приділяючи при цьому особливу увагу авіаносцям, які мають особливо дестабілізуючий характер. СРСР в односторонньому порядку почав скорочення свого Тихоокеанського флоту.

Інтереси безпеки народів Азії і басейну Тихого океану вимагають рішучого обмеження масштабів і кількості військово-морських маневрів, що дедалі активніше проводяться в цьому регіоні. І в цьому плані радянська сторона уже вживає відповідних заходів.

Вже давно назріла необхідність перевести в практичну площину обговорення заходів довір'я та незастосування сили в регіоні. Спочатку можна було б домовитися, наприклад, про заходи по безпеці морських комунікацій у Тихому океані, зробити вже проведене японо-американське дослідження багатостороннім, розробити також відповідний акт про запобігання міжнародному тероризму. Радянський Союз вже висловив міркування щодо проведення конференції для обговорення й розробки таких заходів у одному з приморських міст СРСР.

Для азіатсько-тихоокеанського району не менше, а навіть більше значення, ніж для інших регіонів світу, мало б радикальне скорочення збройних сил і звичайних озброєнь до меж розумної достатності. За підрахунками економістів, близько 80 процентів усіх воєнних витрат у світі припадає на звичайні озброєння.

Вирішувати цю нелегку проблему в сучасних умовах слід, мабуть, поетапно. Початок цьому вже поклали радянсько-китайські домовленості про демілітаризацію прикордонної зони. В основі даного процесу лежать такі принципи: першочергове скорочення наступальних компонентів збройних сил; розформування скорочуваних частин; обмеження масштабів і кількості воєнних навчань; встановлення взаємного контролю за скороченням та діяльністю частин і з'єднань, що залишаються.

Принципова домовленість про переговори з питань взаємного збалансованого скорочення збройних сил і озброєнь у районі радянсько-китайського кордону до мінімального рівня свідчить про обопільну зацікавленість сторін у тому, щоб кордон двох країн перетворився на зону миру й дружби. Нагадуємо: якщо здійснити цей процес хоча б на 50 кілометрах углиб території СРСР і КНР, то йтиметься про зону в 750 тисяч квадратних кілометрів, що дорівнює територіям Великобританії, ФРН та Югославії, разом узятих.

Цілком зрозуміло, що поліпшити воєнно-політичну обстановку в азіатсько-тихоокеанському регіоні, зміцнити безпеку всіх народів, що проживають тут, можна тільки спільними зусиллями, шляхом наполегливого пошуку взаємоприйнятних рішень.

Радянський Союз виступив з пропозицією почати широкий обмін думками між усіма зацікавленими країнами цієї частини світу з питань налагодження рівноправного, взаємовигідного й стабільного торгово-економічного співробітництва, взаємодії у галузі технології, науки, культури. Таке співробітництво могло б охопити розвиток продуктивних сил, підготовку кадрів, застосування нових джерел енергії, включаючи ядерну, вдосконалення засобів зв'язку, транспорту, пошук нових форм торгово-економічних і фінансових зв'язків з урахуванням інтересів країн регіону, обмін науковою і науково-технічною інформацією, розробку заходів по охороні навколишнього середовища та раціональному використанню біологічних та мінеральних ресурсів морів та океанів, проведення мирних космічних досліджень, спільні роботи в галузі медицини та охорони здоров'я, боротьбу із стихійними лихами й ліквідацію їх наслідків.

Просування СРСР і КНР по шляху зміцнення добросусідства створює нові можливості для міжнародної розрядки в АТР. Радянсько-китайська нормалізація почалася і триває на тлі нормальних відносин Китаю з багатьма країнами регіону, насамперед із США та Японією. Ці відносини можна розглядати як внесок у врегулювання міжсистемних відносин на їх важливій та великій ділянці. Це факт, який має глибокі наслідки, адже доля миру й безпеки, зокрема в АТР, залежить насамперед від стану саме міжсистемних відносин на їх глобальному та регіональному рівнях.

Водночас нормалізація відносин між Радянським Союзом і Китаєм свідчить про те, що відбувається прорив у подоланні нашарувань відчуження між односистемними, соціалістичними державами. Це не означає повернення до моделі відносин між ними, яка існувала у 50-і роки. Обидві сторони перебувають на новому етапі розвитку, коли вже не може бути повернення до колишніх стереотипів. Універсальні принципи мирного співіснування, взаємної рівності та вигоди повинні становити міцний фундамент нових відносин.

Втілення цих принципів у життя і буде істотною частиною внеску обох країн у зміцнення безпеки в АТР, у програму розвитку всіх держав регіону.

Нормалізація радянсько-китайських відносин зв'язана не лише із загальним потеплінням клімату міжнародних відносин. Вона зумовлена і глибокими процесами перебудови зовнішньої політики Китаю на регіональному рівні, вироблення нової стратегії відносин КНР з державами АТР. Ця стратегія вписується у нову структуру міжнародних відносин у 90-х роках. Її особливостями, на думку китайських спеціалістів, будуть: 1) надто мала вірогідність виникнення нової світової війни у найближчій перспективі; 2) дальший розвиток багатополосного сучасного світу, міжнародного життя при збереженні переважаючого впливу двох полюсів — СРСР і США; 3) загострення конкурентної боротьби в світовій економіці.

Важливо враховувати, що хоча у КНР ще є багато проблем у відносинах з країнами Азії і Тихого океану, китайська дипломатія прагне зробити все можливе для зниження рівня ризику війни в АТР, висуває завдання не допустити втягнення Китаю в будь-які воєнні конфлікти, здатні ускладнити перспективи реалізації програми комплексного розвитку країни. В АТР зосереджені головні фактори прискорення економічного зростання КНР—США і Японія. Тут Китай може реалізувати свою концепцію нового міжнародного порядку, заснованого на принципах мирного співіснування. Це й визначає нові підходи Китаю до проблем АТР, цілі його регіональної політики. Довгочасні цілі зовнішньої політики КНР відбивають інтереси економічного і соціального розвитку країни на перспективу до середини ХХІ століття. Боротьба за ці інтереси передбачає співробітництво Китаю із зовнішнім світом. Масштаби й ефективність взаємодії китайської і світової цивілізації залежатимуть від зниження рівня конфронтаційності на міжнародній арені в цілому та у відносинах Китаю із зовнішнім світом зокрема.

Еволюція зовнішньої політики КНР триває. У Китаї сформувалося нове бачення світу. Про це свідчить активна розробка в КНР теорії «багатополосності» сучасного світу, точніше, ослаблення його «біполярної структури». Концепція «багатополосності» стала

розвитком теорії про «три світи», яка й зараз ще не втратила своєї популярності в Китаї. Однак на відміну від попереднього періоду китайські вчені, послідовники цієї теорії, акцентують нині не лише антагонізми між «трьома світами», але й їх взаємозалежність, необхідність їхнього співіснування один з одним.

Утвердження концепцій «миру і розвитку» на рівні постановки політичного завдання та «багатополюсності» на рівні бачення світу означає фактично заміну «конфронтаційного» підходу до міжнародних справ на підхід «конструктивний». В основі останнього лежить прагнення добитися взаємоприйнятних форм співіснування з партнерами, щоб забезпечити найкращі умови для соціально-економічного розвитку своєї країни. Відповідно престиж КНР вже не засновують на чисто політичних категоріях. Його прагнуть досягти не за рахунок підриву чи ослаблення позицій інших держав, а завдяки зміцненню власного економічного, технологічного, наукового потенціалу. При цьому розвиток найширшого міжнародного співробітництва, «вростання» Китаю в систему міжнародних економічних зв'язків є, як підкреслюють керівники КНР, найкращою гарантією того, що в майбутньому зміцнілий і процвітаючий Китай буде «фактором миру й стабільності» в усьому світі.

Повномасштабна нормалізація радянсько-китайських відносин, демілітаризація прикордонної зони двох держав зв'язані і з еволюцією сучасної воєнної доктрини Китаю, яка є оборонною і фактично дедалі більше виходить із принципів достатності. Відповідно до цього характеру доктрини здійснюється і воєнне будівництво в країні. КНР скоротила воєнний бюджет, відбувається конверсія частини воєнного виробництва, оголошено про скорочення армії на 1 мільйон чоловік.

Перебудовуючи свою регіональну політику, КНР почала відігравати більш конструктивну роль у врегулюванні конфліктів. Позиція Китаю з камбоджійської проблеми стала гнучкішою. Заходи індокитайських країн, Радянського Союзу, держав АСЕАН, зв'язані з цією проблемою, зустрічали розуміння і позитивну реакцію в Пекіні. Прямі китайсько-в'єтнамські дипломатичні контакти ознаменували собою крутий поворот від конфронтації до пошуків політичного врегулювання внутрішніх проблем Камбоджі, конфліктної ситуації навколо країни.

Останнім часом Китай вніс істотні корективи до своїх позицій з корейського питання. Повністю підтримуючи КНДР у політичному плані, китайська сторона водночас встановила і розвиває широкі непрямі й прямі економічні зв'язки з Південною Кореєю, обсяг яких уже досяг 3 мільярдів американських доларів. Це веде до створення умов для пом'якшення міжнародного аспекту корейської проблеми, особливо небезпечної для миру в Східній Азії.

КНР виступає за без'ядерні зони в АТР, приєдналася до Договору Раротонга¹, підтримує пропозиції КНДР про перетворення Корейського півострова на без'ядерну зону, а також пропозицію країн АСЕАН про надання без'ядерного статусу всій Південно-Східній Азії.

Сьогодні Китай уперше в новітній історії відновив свій статус великої світової держави. Про це свідчить, зокрема, те, що ряд сценаріїв розвитку міжнародної обстановки в АТР збігається із стратегічними лініями міжнародної політики КНР. У результаті радянсько-китайської нормалізації створюються можливості для загального позитивного зрушення в перетворенні всього азіатсько-тихоокеанського регіону на зону миру й ефективного міжнародного співробітництва.

¹ У 1985 році учасники Південнотихоокеанського форуму (ПТФ) — організації, що включає 13 країн і територій південної частини Тихого океану та Океанії, оголосили її без'ядерною зоною, підписавши договір на острові Раротонга. Згідно з ним забороняється володіння, використання, складування та випробування ядерних пристроїв у оголошеній зоні.

Як знайти спільну мову між двома великими країнами, що зрозуміти одна одну? Тридцять років тому нам здавалося, що це дуже легко. Досить заспівати пісню «Москва – Пекін» і обнятися. Китайці тоді називали нас «старшим братом».

Досвід показує, що обом країнам необхідно навчитися поважати одна одну, ставитися до сусіда як до рівного, якщо народи не хочуть повторювати колишніх помилок. Не слід гадати, що на шляху налагодження відносин усе гладко. Проблем багато. Швидко розібрати завали на шляху до взаєморозуміння, мабуть, не так легко. Даються взнаки і внутрішні проблеми в обох країнах. Бушують міжнаціональні конфлікти в СРСР. Події у Пекіні влітку минулого року засвідчують розбіжності у поглядах китайців на процес демократизації.

Та яким би важким не був шлях до взаєморозуміння й співробітництва, альтернативи йому немає. І треба наполегливо рухатися вперед. У нас є таке прислів'я: «Справа розуму додасть». У Китаї говорять: «не пройдеш через справу, не станеш розумним». От і виявляється – у двох народів мудрість одна! Тож їй і визначати наші справи.

Список рекомендованої літератури

- Горбачов М. С.** Вибрані промови і статті. – К., 1986.
- Асатуров Э. Г.** и др. У карты Тихого океана. – М., 1970.
- Астафьев Г. В.** Интервенция США в Китае, 1945-1949. – М., 1985.
- Борисов О. Б.** Советский Союз и Маньчжурская революционная база (1945-1949). – М., 1985.
- Борисов О. Б., Колосков Б. Т.** Советско-китайские отношения. 1945-1980. – М., 1984.
- Владимиров О.** Советско-китайские отношения в сороковых-восьмидесятых годах. – М., 1984.
- Внешняя политика и международные отношения Китайской Народной Республики.** – Т. 1-2. – М., 1974.
- Военная помощь СССР в освободительной борьбе китайского народа.** – М., 1975.
- Воронцов В. Б.** Китай и США: 60-70-е годы. – М., 1986.
- Воронцов В. Б.** Миссионеры и их наследники. Повороты политики США в отношении Китая. – М., 1986.
- История внешней политики СССР.** - Т. 2, 1945-1985 гг. – М., 1986.
- Ковригин Е. Б.** Противоречия и перспективы формирования «тихоокеанского сообщества». – М., 1986.
- Колосков Б. Т.** Внешняя политика Китая. 1969-1979 гг. Основные факторы и ведущие тенденции. – М., 1977.
- Коваленко И. И.** Советский Союз в борьбе за мир и коллективную безопасность в Азии. – М., 1976.
- Крупянка М. И.** Япония – КНР. Механизм экономического сотрудничества. – М., 1986.
- Кузьмин В. В.** Китай в стратегии американского империализма. – М., 1979.
- Ледовский А. М.** СССР, США и народная революция в Китае. – М., 1979.
- Ледовский А. М.** Китайская политика США и советская дипломатия, 1942-1954. – М., 1985.
- Ленинская политика СССР в отношении Китая.** – М., 1968.
- Международные отношения в Южной, Юго-Восточной Азии и на Дальнем Востоке.** (1955-1956). – М., 1978.
- Международные отношения в азиатско-тихоокеанском регионе.** – М., 1979.
- Новейшая история Китая, 1971-1970.** – М., 1972.
- Основные аспекты китайской проблемы (1965-1975 гг.).** – М., 1976.

- Парканский А. Б.** Тихоокеанский узел межимпериалистических противоречий. – М., 1981.
- Подлесный П. Т.** СССР и США: 50 лет дипломатических отношений. – М., 1983.
- Славинский Б. Н.** Внешняя политика СССР на Дальнем Востоке, 1945-1986 гг. – М., 1988.
- Сладковский М. И.** История торгово-экономических отношений СССР с Китаем (1917-1974). – М., 1977.
- Тихоокеанский регионализм: концепции и реальность.** – М., 1983.
- Тихвинский С. Л.** История Китая и современность. – М., 1976.
- Энциклопедия нового Китая.** – М., 1989.
- Яковлев А. Н.** Реализм – земля перестройки. Избранные выступления и статьи. – М., 1990.